

แผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรรักษาในพื้นที
เขตอนุรักษ์ พ.ศ. ๒๕๕๖-๒๕๕๘ (แผนระยะสั้น)
ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญา
การแพทย์แผนไทย พ.ศ. ๒๕๔๒ เพิ่มเติม (๒ พื้นที)

คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

ให้ความเห็นชอบ

เมื่อวันที่ ๒๙ มกราคม ๒๕๕๖

คณะรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบ เมื่อวันที่ ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๕๖

สำนักคุ้มครองภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

กระทรวงสาธารณสุข

แผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรรักษาในพื้นที
เขตอนุรักษ์ พ.ศ. ๒๕๕๖-๒๕๕๘ (แผนระยะสั้น)
ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญา
การแพทย์แผนไทย พ.ศ. ๒๕๔๒ เพิ่มเติม (๒ พื้นที่)

คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย
ให้ความเห็นชอบ

เมื่อวันที่ ๒๙ มกราคม ๒๕๕๖

คณะรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบ เมื่อวันที่ ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๕๖

สำนักคุ้มครองภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย
กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
กระทรวงสาธารณสุข

คำนำ

แผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรมะเขือเทศในพื้นที่เขตอนุรักษ์ นับเป็นเครื่องมือและกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนปฏิบัติการ ซึ่งประกอบด้วยแผนงานและแนวทางการดำเนินงาน ๔ ด้านตามมาตรา ๕๗ แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. ๒๕๕๒ เพื่อประโยชน์ในการคุ้มครองสมุนไพรมะเขือเทศและบริเวณถิ่นกำเนิดของสมุนไพรมะเขือเทศที่มีระบบนิเวศตามธรรมชาติหรือมีความหลากหลายทางชีวภาพหรืออาจได้รับผลกระทบกระเทือนจากการกระทำของมนุษย์ได้โดยง่ายในพื้นที่ที่ได้มีการกำหนดให้เป็นเขตอนุรักษ์ คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยให้คำแนะนำและเสนอแนะการกระทรวงสาธารณสุข เสนอแผนปฏิบัติการเรียกว่า “แผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรมะเขือเทศในเขตพื้นที่เขตอนุรักษ์” เพื่อขอความเห็นชอบต่อคณะรัฐมนตรี

แผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรมะเขือเทศในเขตพื้นที่เขตอนุรักษ์ พ.ศ. ๒๕๕๖-๒๕๕๘ (แผนระยะสั้น) ฉบับนี้ กำหนดเป็นแผนระยะสั้น ๓ ปี (งบประมาณปี ๒๕๕๖-๒๕๕๘) โดยมีรายละเอียดแผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรมะเขือเทศในเขตพื้นที่เขตอนุรักษ์ ๒ แห่ง ได้แก่

- ๑) พื้นที่เขตอนุรักษ์ ป่าชุมชนบ้านเขาพนมกวาว อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร
- ๒) พื้นที่เขตอนุรักษ์ ป่าชุมชนบ้านโป่งคำ ในเขตป่าสงวนป่าแม่ น้ำ น่าน ตะวันออก อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน

กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ในฐานะเลขานุการคณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย หวังเป็นอย่างยิ่งว่า แผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรมะเขือเทศฉบับนี้ จะเป็นแนวทางและกรอบในการประสานความร่วมมือการดำเนินงาน กำกับติดตามให้เป็นไปตามแผนงาน ๔ ด้านตามมาตรา ๕๗ แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. ๒๕๕๒ เพื่อเป็นประโยชน์ในการคุ้มครองสมุนไพรมะเขือเทศและบริเวณถิ่นกำเนิดของสมุนไพรมะเขือเทศในเขตพื้นที่เขตอนุรักษ์ และจะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่อไป

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

แผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรในพื้นที่เขตอนุรักษ์ นับเป็นเครื่องมือและกลไกสำคัญ ในรูปแบบปฏิบัติการ ซึ่งประกอบด้วยแผนงานและแนวทางการดำเนินงาน ๔ ด้านตามมาตรา ๕๗ แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. ๒๕๔๒ เพื่อประโยชน์ในการคุ้มครองสมุนไพรและบริเวณถิ่นกำเนิดของสมุนไพรที่มีระบบนิเวศตามธรรมชาติหรือมีความหลากหลายทางชีวภาพ หรืออาจได้รับผลกระทบกระเทือนจากการกระทำของมนุษย์ได้โดยง่ายในพื้นที่ที่ได้มีการกำหนดให้เป็นเขตอนุรักษ์ คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยให้คำแนะนำแก่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข แผนปฏิบัติการเรียกว่า “แผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรเพื่อขอความเห็นชอบต่อคณะรัฐมนตรี ประกอบด้วยพื้นที่เขตอนุรักษ์ ๒ แห่ง ได้แก่

๑. พื้นที่เขตอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านเขาพนมกวาว อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร

๒. พื้นที่เขตอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านโป่งคำ ในเขตป่าสงวนป่าแม่น้ำน่านตะวันออกตอนใต้ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน

เพราะเห็นว่า

๑. เป็นพื้นที่ที่มีระบบนิเวศตามธรรมชาติ อาจถูกทำลายจากการเปลี่ยนแปลงป่าธรรมชาติเป็นป่าปลูกหรือพื้นที่เกษตรกรรมซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศน์โดยถาวร ทำให้ชนิดพันธุ์สมุนไพร และบริเวณถิ่นกำเนิดของสมุนไพรในหลายพื้นที่อาจไม่สามารถฟื้นคืนสภาพได้ โดยมีสาเหตุจากการลักลอบเข้าไปในพื้นที่เขตอนุรักษ์ เพื่อเก็บหาสมุนไพร การเก็บหาของป่า การล่าหรือดักจับ สัตว์ป่าของชาวบ้านในบริเวณใกล้เคียงที่อาศัยอยู่รอบบริเวณพื้นที่ พฤติการณ์ดังกล่าวขัดต่อกฎหรือระเบียบของหน่วยงานที่กำกับดูแลพื้นที่และมีผลกระทบโดยตรงต่อสมุนไพรและระบบนิเวศที่เป็นถิ่นกำเนิดของสมุนไพร

๒. พื้นที่เขตอนุรักษ์ดังกล่าว สรรพพบความอุดมสมบูรณ์ของสมุนไพรหลากหลายชนิด และมีความหลากหลายทางชีวภาพ มีความสำคัญทางนิเวศวิทยา และเป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำหลากสายในจังหวัดน่าน จังหวัดยังมียุทธศาสตร์ในการพัฒนาให้พื้นที่ดังกล่าว เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ ศึกษาหาความรู้ ส่งเสริมให้ชุมชนมีการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในพื้นที่อย่างยั่งยืน และเป็นพื้นที่ขยายผลในการจัดทำแผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรและบริเวณถิ่นกำเนิดของสมุนไพร

แผนจัดการฯ ได้กำหนดเป้าหมาย กลยุทธ์ ตัวชี้วัด มาตรการและแนวทางปฏิบัติ โดยการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ตลอดจนแผนฯ ทั้ง ๒ พื้นที่ โดยประมาณการวงเงินแผนระยะสั้น ๓ ปี จำนวนทั้งสิ้น ๔.๒๓๕ ล้านบาท โดยในปีงบประมาณ ๒๕๕๖ วงเงิน ๑.๕๒๕ ล้านบาท ปีงบประมาณ ๒๕๕๗ วงเงิน ๑.๓๕๕ ล้านบาท และปีงบประมาณ ๒๕๕๘ วงเงิน ๑.๓๕๕ ล้านบาท

แผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพร ฉบับนี้ จะใช้เป็นแนวทางและกรอบในการประสานความร่วมมือในการดำเนินงาน ตามพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว เพื่อประโยชน์ในการคุ้มครองสมุนไพรและบริเวณถิ่นกำเนิดของสมุนไพรในพื้นที่เขตอนุรักษ์ สมตามเจตนารมณ์ของกฎหมายและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่อไป

สารบัญ

คำนำ

ก

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

ข

สารบัญ

ค

ตอนที่ ๑ กรอบการจัดทำแผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรร

๑. หลักการและเหตุผล

๑

๒. สถานการณ์และประเด็นปัญหา

๒

๒.๑ สถานการณ์โลก

๒

๒.๒ สถานการณ์ประเทศไทย

๓

๒.๓ การดำเนินงานที่ผ่านมา

๔

๓. ประเด็นท้าทาย

๗

๔. องค์ประกอบแผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรรในพื้นที่เขตนุรักษ์

๘

๔.๑ กรอบนโยบาย

๘

๔.๒ วิสัยทัศน์

๘

๔.๓ วัตถุประสงค์

๘

๔.๔ แนวทางการดำเนินงาน

๙

๔.๕ พื้นที่เป้าหมาย

๙

ตอนที่ ๒ แผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรรในพื้นที่เขตนุรักษ์และรายชื่อสมุนไพรรที่สำรวจพบแต่ละพื้นที่

๒.๑ พื้นที่เขตนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านเขาพนมกว อำเภอดะพวนหิน จังหวัดพิจิตร

๑๒-๒๐

๒.๒ พื้นที่เขตนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านโป่งคำ ในเขตป่าสงวนป่าแม่น้ำน่านตะวันออกตอนใต้
อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน

๒๑-๓๐

ภาคผนวก

๑. ตารางแสดงรายละเอียดงบประมาณ

๓๒

๒. กฎหมาย และระเบียบที่เกี่ยวข้อง

๓๓-๓๔

ส่วนที่ ๑

กรอบการจัดทำแผนจัดการ

เพื่อคุ้มครองสมุนไพรในพื้นที่เขตอนุรักษ์

กรอบการจัดทำแผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรในพื้นที่เขตนุรักษ์

๑. หลักการและเหตุผล

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา คุณสมบัติและประโยชน์ของสมุนไพรซึ่งเป็นองค์ความรู้พื้นบ้านดั้งเดิมของประชากรท้องถิ่นในภูมิภาคต่างๆ ของโลก ได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นอย่างมาก เนื่องจากวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ได้ค้นคว้าทดลองและรับรองคุณสมบัติและสรรพคุณอันหลากหลายของพืชพันธุ์สมุนไพรชนิดต่างๆ ที่ใช้เป็นยารักษาโรค อาหาร เครื่องบำรุงสุขภาพ เวชภัณฑ์ และเครื่องสำอาง ทำให้มีการขยายตัวของระบบการแพทย์พื้นบ้านที่ส่งเสริมการใช้ประโยชน์สมุนไพรเพื่อการพึ่งพาตนเอง นอกจากนี้ ก็มีการขยายตัวของตลาดการค้าและอุตสาหกรรมสมุนไพรทั่วโลก ทำให้ความต้องการสมุนไพรจากแหล่งกำเนิดธรรมชาติเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ประเทศไทยมีความอุดมสมบูรณ์หลากหลายของทรัพยากรชีวภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่รวมถึงพืชสมุนไพร ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน และการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในแต่ละชุมชนท้องถิ่น ระบบแผนความรู้ วัฒนธรรม วิถีการดำรงชีวิตที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน สมุนไพรและภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยจึงนับเป็นจุดแข็งของประเทศ เป็นรากฐานของการพัฒนาเพื่อให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาสร้างความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองด้านอาหารและสุขภาพของชุมชนท้องถิ่น และเป้าหมายการพัฒนาเศรษฐกิจ ในการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศในเวทีการค้าโลก

ปัจจุบัน แหล่งกำเนิดของสมุนไพร และจำนวนสมุนไพรในป่าธรรมชาติลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว สาเหตุสำคัญมาจากการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้อันเป็นแหล่งกำเนิดของสมุนไพร นอกจากนี้ ยังมีสาเหตุจากการลักลอบเก็บหาสมุนไพร โดยเฉพาะการส่งออกต่างประเทศ เพื่อเป็นวัตถุดิบในการผลิตสินค้า จนทำให้สมุนไพรหลายชนิดอยู่ในภาวะถูกคุกคาม เสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ หรืออยู่ในภาวะใกล้สูญพันธุ์ การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรจากแหล่งกำเนิดในวิถีทางที่ไม่ยั่งยืนดังกล่าว จะส่งผลกระทบต่อระบบการพึ่งพาตนเองของสุขภาพของชุมชนท้องถิ่น และลดทอนศักยภาพการพัฒนาพืชสมุนไพรเพื่อประโยชน์ ทางเศรษฐกิจและการค้าของประเทศในอนาคต

แม้ว่ารัฐได้ตระหนักถึงความสำคัญในเรื่องนี้ กำหนดเป็นนโยบายระดับชาติ ปรากฏอยู่ในนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ นโยบายรัฐบาล และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๐ รวมทั้งรับรองพันธกรณีระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานเรื่องนี้ คือ อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ โดยยึดหลักการความพอเพียงของวิถีชีวิตที่มีความสัมพันธ์และการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ และสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ มีการจัดการทรัพยากรโดยส่งเสริมสิทธิและกระบวนการมีส่วนร่วมในการเข้าถึงและการจัดการทรัพยากร รวมทั้งการปกป้องฐานทรัพยากรเพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ โดยปฏิรูประบบการจำแนกประเภทพื้นที่คุ้มครอง จัดระบบการฟื้นฟูฐานทรัพยากร

.....ในวงที่สำคัญ อย่างไรก็ตาม การบูรณาการการดำเนินงานระหว่างหน่วยงานและภาคีที่เกี่ยวข้อง
.....ช่องว่างในการปฏิบัติ ทั้งเรื่องของกฎระเบียบ กลไกการบริหารจัดการ และปัญหาเฉพาะในระดับพื้นที่
.....ให้มีการจัดทำยุทธศาสตร์เฉพาะด้านเพื่อบูรณาการการดำเนินงานให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

จากหลักการดังกล่าวข้างต้น คณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์
.....โดยกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ซึ่งอาศัยอำนาจหน้าที่ตามพระราชบัญญัติ
.....ดำเนินการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย สมุนไพรและบริเวณถิ่นกำเนิด
.....สมุนไพร ตามมาตรา ๔๔ มาตรา ๕๗ มาตรา ๖๑ มาตรา ๖๔ แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริม
.....ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. ๒๕๔๒ จึงเห็นสมควรให้จัดทำแผนการอนุรักษ์ คุ้มครอง และส่งเสริม
.....ประโยชน์จากสมุนไพรและถิ่นกำเนิด พ.ศ.๒๕๕๕-๒๕๕๙ เพื่อคุ้มครองสมุนไพรและบริเวณถิ่นกำเนิด
.....สมุนไพรที่มีระบบนิเวศตามธรรมชาติหรือมีความหลากหลายทางชีวภาพ หรืออาจได้รับผลกระทบกระเทือน
.....การทำของมนุษย์ในพื้นที่ที่กำหนดให้เป็นเขตอนุรักษ์ โดยมุ่งการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่าง
.....ชุมชน และภาครัฐ ในการอนุรักษ์ สืบทอด และการบริหารจัดการสมุนไพรอย่างยั่งยืน

๒. สถานการณ์และประเด็นปัญหา

๒.๑ สถานการณ์โลก

พืชสมุนไพรส่วนใหญ่มีแหล่งกำเนิดจากป่า จากจำนวนชนิดพันธุ์พืชทั่วโลกที่มีอยู่ราว ๔๒๒,๐๐๐
.....เป็นพืชสมุนไพรถึงร้อยละ ๑๒ หรือประมาณ ๕๐,๐๐๐ ชนิด (ข้อมูลเอกสารประชุม UNCTAD
.....) ซึ่งชุมชนท้องถิ่น มีองค์ความรู้และภูมิปัญญาในการนำมาใช้ประโยชน์ ทั้งด้านอาหาร การแพทย์
.....และสุขภาพอนามัย โดยเฉพาะประชากรในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา เช่น จีน อินเดีย บราซิล กลุ่มประเทศ
.....ละตินอเมริกา ซึ่งสมุนไพรและการแพทย์พื้นบ้านมีบทบาทอย่างสำคัญในระบบสุขภาพของประชากร
.....สำหรับประเทศไทย สมุนไพรเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของประเทศเป็นส่วนหนึ่งของการดูแล
.....สุขภาพในระบบสาธารณสุขไทยมาโดยตลอด และมีการใช้พืชพื้นบ้านเป็นทั้งอาหารและสมุนไพรตามรูปแบบวิถี
.....ชีวิตมาช้านาน

ป่าไม้เป็นแหล่งกำเนิดที่สำคัญของพืชสมุนไพรส่วนใหญ่ ภายใต้ระบบนิเวศเฉพาะที่มี
.....ความหลากหลายของพันธุกรรม ทำให้เกิดการต่อสู้และแข่งขันกัน อันนำมาซึ่งคุณสมบัติและสรรพคุณต่างๆ
.....เป็นประโยชน์และเป็นที่ต้องการของมนุษย์ ปัจจุบัน สมุนไพรและถิ่นกำเนิดถูกทำลายอย่างต่อเนื่อง เนื่องจาก
.....ความต้องการสมุนไพรจากป่าที่เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างมาก จากรายงานข่าวผ่านสื่อช่องทางต่างๆ แสดงให้เห็นว่าพื้นที่
.....ของโลกถูกทำลายลงอย่างต่อเนื่องทั้งจากไฟป่า สภาพภูมิอากาศ การพัฒนาด้านสังคม เศรษฐกิจ และอุตสาหกรรม
.....พื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะในช่วง ๕๐ ปีที่ผ่านมาสาเหตุสำคัญของการสูญเสีย
.....พื้นที่ป่าไม้ เกิดจากแรงกดดันของการเพิ่มขึ้นของประชากร และการเร่งรัดพัฒนาประเทศ การให้สัมปทานทำไม้
.....หรือลอบหรือบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ และความต้องการที่ดินทำกินและอยู่อาศัยการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ นับเป็นการทำลาย

และกำเนิดของสมุนไพรที่สำคัญ ส่งผลกระทบโดยตรงต่อการลดลงของปริมาณและจำนวนชนิดพันธุ์ตามธรรมชาติ
ที่มีพืชสมุนไพรหลายชนิดอยู่ในภาวะที่ถูกคุกคามและเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ในอนาคต

ในขณะที่ความต้องการพืชสมุนไพรมีสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง การขยายพันธุ์และเพิ่มพื้นที่เพาะปลูก
สมุนไพรนอกถิ่นกำเนิดมีความจำเป็นอย่างยิ่ง แต่ก็ยังไม่เพียงพอที่จะตอบสนองความต้องการของตลาด
เพราะชนิดของพืชสมุนไพรที่มีการซื้อขายในตลาดการค้าานั้น ส่วนใหญ่เป็นชนิดพันธุ์ที่มาจากแหล่งธรรมชาติ
และสมุนไพรที่มีการเพาะปลูกเพื่อการค้าทั่วโลกมีอยู่เพียงไม่กี่ร้อยชนิดเท่านั้น

มีความพยายามสำรวจจัดเก็บข้อมูลชนิดพันธุ์ของพืชสมุนไพรที่ใกล้สูญพันธุ์เนื่องจากสาเหตุต่างๆ
และการใช้ประโยชน์ที่ยั่งยืน การสูญเสียถิ่นกำเนิด และอื่นๆ ซึ่งมีรายงานการศึกษาระบุว่า ชนิดพันธุ์พืชทั่วโลก
ที่อยู่ในภาวะใกล้สูญพันธุ์ มีประมาณ ๓๔,๐๐๐ ชนิด ดังนั้น อาจมีพืชสมุนไพรที่อาจอยู่ในภาวะใกล้สูญพันธุ์
ประมาณ ๔,๖๐๐ ชนิด (UNCTAD COMTRADE, DATABASE : ๒๐๐๒) ในส่วนของประเทศไทย มีรายงานการศึกษา
ประเมินเบื้องต้น พบว่า พืชสมุนไพรที่มีแนวโน้มจะหมดไปในอนาคตมีประมาณการมากกว่า ๑๐๐ ชนิด
ความต้องการพืชสมุนไพร ในตลาดการค้าระหว่างประเทศเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ไม่มีสถิติและตัวเลขที่แน่ชัดเกี่ยวกับ
ปริมาณและมูลค่าของการค้าพืชสมุนไพร แต่มีการประเมินว่าพืชสมุนไพรปริมาณมหาศาล ถูกส่งออกจากประเทศ
เพื่อพัฒนาไปยังประเทศที่พัฒนาแล้ว ซึ่งมีความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ก้าวหน้า โดยนำพืชสมุนไพร
ไปผลิตเป็นยารักษาโรค อาหารเสริมสุขภาพ และเครื่องสำอาง ที่มีมูลค่าทางการค้าสูงขึ้นอย่างมาก รายงาน
การวิเคราะห์ขององค์การการค้าโลก ประเมินว่าในระหว่างปี ๑๙๘๑-๑๙๙๘ ประเทศผู้นำเข้าสมุนไพรที่สำคัญ ได้แก่ ฮองกง
สหรัฐอเมริกา เยอรมัน และเกาหลี ส่วนประเทศผู้ส่งออกพืชสมุนไพรรายใหญ่ ได้แก่ จีน อินเดีย เยอรมัน
สหรัฐอเมริกา และชิลี โดยประมาณว่ามีพืชสมุนไพรที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจและมีความสำคัญ ด้านการค้าประมาณ
๔,๐๐๐-๖,๐๐๐ ชนิด (UNCTAD COMTRADE, DATABASE : ๒๐๐๒)

การขยายตัวของความต้องการสมุนไพรธรรมชาติในตลาดการค้าโลกเป็นปัจจัยภายนอก
ที่บ่งชี้ถึงภัยคุกคามและโอกาสสำหรับประเทศไทย หากมีการบริหารจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพ สามารถคุ้มครอง
สมุนไพรและแหล่งกำเนิดเพื่อให้มีการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ประเทศไทย จะสามารถ
บริหารการสมุนไพรเพื่อสร้างความมั่นคงและการพึ่งตนเองด้านสุขภาพ สนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจ
และขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ แต่หากไม่มีการดำเนินงานที่เหมาะสม จะทำให้มีการลักลอบ
นำสมุนไพรจากแหล่งธรรมชาติของประเทศไทยไปใช้ประโยชน์ จนกระทบต่อความยั่งยืนของระบบนิเวศ
และกระทบต่อระบบการแพทย์พื้นบ้านและระบบสุขภาพของประชาชนในท้องถิ่น

๒.๒ สถานการณ์ประเทศไทย

การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรอยู่ในวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนไทย และประมาณว่ามีพืชสมุนไพร
ที่มีถิ่นกำเนิดในประเทศไทยประมาณ ๘๐๐-๑,๘๐๐ ชนิด สถานการณ์ บ่งชี้ว่า
มีพืชสมุนไพรประมาณ ๑๐๐ ชนิด อยู่ในภาวะวิกฤติหรือใกล้สูญพันธุ์ ซึ่งมีสาเหตุสำคัญมาจากความต้องการ

สมุนไพรจากแหล่งธรรมชาติที่ขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ทั้งการใช้สอยในครัวเรือนเพื่อการดำรงชีพ การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ ตลอดจนปัจจุบัน มีกระแสนิยมการใช้สมุนไพรทดแทนการใช้ยาแผนปัจจุบัน รวมทั้งการสูญเสียแหล่งกำเนิดของสมุนไพรจากการบุกรุกพื้นที่อนุรักษ์ เนื่องจากจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้มีความต้องการใช้พื้นที่ในการประกอบเกษตรกรรมมากขึ้น ปัญหาสังคมต่างๆ รวมทั้งปัญหาความยากจนของประชาชน และนโยบายของรัฐในบางช่วงเวลาที่มีการจัดสรรพื้นที่ทำกินแก่ประชาชนส่งผลให้การใช้ประโยชน์จากพื้นที่อนุรักษ์เพิ่มมากขึ้น ทำให้สภาพพื้นที่เปลี่ยนแปลงไป และนำไปสู่การลดจำนวนชนิดพันธุ์และปริมาณของสมุนไพรลงอย่างรวดเร็ว และอาจทำให้สมุนไพรบางชนิดสูญพันธุ์ไปในที่สุด

จากการสำรวจพื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยล่าสุดเมื่อปี ๒๕๔๔ พบว่าพื้นที่ป่าไม้ลดลงจาก ๑๐๔.๗ ล้านไร่ในปี ๒๕๔๗ เหลือ ๙๙ ล้านไร่ในปี ๒๕๕๐ ป่าไม้ของประเทศจำแนกเป็นเขตอนุรักษ์ซึ่งประกอบด้วย อุทยานแห่งชาติ ๑๒๓ แห่ง และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ๕๘ แห่ง ประเภทป่าไม้อื่นๆ ได้แก่ ป่าสงวนแห่งชาติ (๑,๒๒๑ แห่ง) เขตห้ามล่าสัตว์ป่า สวนพฤกษศาสตร์ หรือสวนรุกขชาติ ระบบการบริหารจัดการพื้นที่ดังกล่าวอยู่ภายใต้กฎหมายและระเบียบปฏิบัติที่แตกต่างกัน ตามความรับผิดชอบของหน่วยงานที่บริหารจัดการ ควบคุมพื้นที่นั้นๆ อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะมีกฎหมายและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องรับผิดชอบดูแลอย่างใกล้ชิดโดยเฉพาะการป้องกันปราบปรามการบุกรุกพื้นที่อนุรักษ์และรักษาสภาพตามธรรมชาติของระบบนิเวศ แต่ในบางพื้นที่ก็ยังคงประสบปัญหาการบุกรุกพื้นที่อนุรักษ์ ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องดำเนินการอย่างเข้มงวดในการปฏิบัติงานด้านอนุรักษ์ในรูปแบบต่างๆ ให้มากยิ่งขึ้น

สมุนไพรในเขตอุทยานแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มีกฎหมายคุ้มครองที่เข้มงวดซึ่งมีการเก็บหาของป่าหรือสมุนไพร ยกเว้นเพื่อการศึกษาวิจัยเท่านั้น สำหรับพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติมีการผ่อนผันให้มีการใช้ประโยชน์ได้ตามวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่น การเก็บหาสมุนไพรเพื่อใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต ได้รับการอนุญาตให้กระทำได้ ซึ่งชุมชนท้องถิ่นส่วนใหญ่มีวิถีการปฏิบัติที่ระมัดระวัง คำนึงถึงประโยชน์และประโยชน์ในอนาคต แต่จากสถานการณ์ปัจจุบันปรากฏว่าในบางพื้นที่มีการลักลอบเก็บหาสมุนไพรเพื่อใช้ประโยชน์โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบและขีดความสามารถของระบบนิเวศ ดังนั้น จึงควรณรงค์เพื่อป้องกันและปราบปรามการลักลอบเก็บหาสมุนไพรจากพื้นที่อนุรักษ์ ควบคู่ไปกับการจัดทำแผนอนุรักษ์ทั้งในพื้นที่เขตอนุรักษ์และพื้นที่นอกเขตอนุรักษ์ นอกจากนี้ ยังควรเร่งสำรวจสมุนไพรเพื่อให้ทราบข้อมูลเบื้องต้น แล้วนำไปวางแผนอนุรักษ์ให้สอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ต่อไป

๒.๓ การดำเนินงานที่ผ่านมา

๒.๓.๑ กระทรวงสาธารณสุขร่วมกับภาคีการพัฒนา จัดทำแผนยุทธศาสตร์ชาติ การพัฒนาภูมิปัญญาไทย สุขภาพวิถีไทย พ.ศ.๒๕๕๐-๒๕๕๔ ยุทธศาสตร์ ๕ การคุ้มครองภูมิปัญญาไทย ด้านการแพทย์พื้นบ้าน แพทย์แผนไทย ได้กำหนดมาตรการและแนวทางในการคุ้มครองภูมิปัญญาฯ ข้อ ๑ การสร้างความเข้าใจ ความรู้เท่าทันเกี่ยวกับการคุ้มครองภูมิปัญญาไทยแก่สังคม ข้อ ๒ การพัฒนาศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น ข้อ ๓ การปรับปรุงและพัฒนากลไกในการคุ้มครองภูมิปัญญาไทย

๒.๓.๒ กระทรวงสาธารณสุข โดยกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ร่วมกับอนุกรรมการอนุรักษ์สมุนไพรและถิ่นกำเนิด ให้ความเห็นชอบในการจัดทำแผนการอนุรักษ์ คุ้มครอง ส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรและถิ่นกำเนิด พ.ศ.๒๕๕๕-๒๕๕๙ เพื่อเป็นเครื่องมือ กลไกและ การดำเนินงานอนุรักษ์ คุ้มครองสมุนไพรและถิ่นกำเนิดในภาพรวมของประเทศ และการจัดทำ แผนจัดการ คุ้มครองสมุนไพรในพื้นที่เขตอนุรักษ์ นับเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมและผลลัพธ์ตามแผนการอนุรักษ์ฯ ดังกล่าว

๒.๓.๓ การดำเนินงานภายใต้พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ.๒๕๕๒

๑) จัดทำแผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรในเขตพื้นที่เขตอนุรักษ์ภูผากูด จังหวัด มุกดาหาร พ.ศ.๒๕๕๑-๒๕๕๓ เป็นพื้นที่นำร่องในการจัดทำแผนฯ แห่งแรก ซึ่งคณะรัฐมนตรีมีมติให้ความเห็นชอบ เมื่อวันที่ ๒ มกราคม ๒๕๕๑ เพราะมีข้อมูลทางวิชาการยืนยันว่า เขตอนุรักษ์ภูผากูดเป็นพื้นที่ที่มีระบบนิเวศ วัฒนธรรมชาติหรือมีความหลากหลายทางชีวภาพ และอาจได้รับผลกระทบกระเทือนได้โดยง่ายจากการกระทำ ของมนุษย์ รวมทั้งมีความหลากหลายของชนิดพันธุ์พืชสมุนไพรอย่างน้อย ๓๒๒ ชนิด ตลอดจนชุมชนท้องถิ่น มีความเข้มแข็งและมีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดการอนุรักษ์ดังกล่าว และกระทรวงสาธารณสุขประกาศใช้แผนฯ ตามมาตรา ๕๙ โดยออกประกาศกระทรวงสาธารณสุข ฉบับที่ ๑ (พ.ศ.๒๕๕๑) เรื่อง แผนจัดการ เพื่อคุ้มครอง สมุนไพรในพื้นที่เขตอนุรักษ์ภูผากูด จังหวัดมุกดาหาร พ.ศ.๒๕๕๑-๒๕๕๓ และลงประกาศในราชกิจจานุเบกษา ฉบับ ๑๒๕ ตอนพิเศษ ๔๒ ง เมื่อวันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑

๒) จัดทำแผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรในพื้นที่เขตอนุรักษ์ พ.ศ.๒๕๕๓-๒๕๕๕ (ระยะสั้น) ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ.๒๕๕๒ ประกอบด้วย

๒.๑ พื้นที่ป่าชุมชนบ้านหัวทุ่ง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

๒.๒ พื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าซับลังกา จังหวัดลพบุรี

๒.๓ พื้นที่เขตอุทยานแห่งชาติภูจอง-นายอย จังหวัดอุบลราชธานี

๒.๔ พื้นที่ป่าเขาสลัดได อุทยานแห่งชาติทับลาน จังหวัดนครราชสีมา

และคณะรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบแผนฯ เมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๕๓ โดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข ได้ลงนามประกาศกระทรวงสาธารณสุขเรื่อง แผนจัดการฯ ดังกล่าวเมื่อวันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๕๕๓ ซึ่งเป็นไปตามมาตรา ๕๔ และประกาศกระทรวงสาธารณสุข และแผนจัดการฯ ดังกล่าว ได้ลงประกาศในราชกิจจานุเบกษา ตอนพิเศษ ๑๒๕ ง วันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๕๓

๓) จัดทำแผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรมะเร็งในพื้นที่เขตอนุรักษ์ พ.ศ.๒๕๕๕-๒๕๕๗ (ฉบับระยะสั้น) ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ.๒๕๔๒ ตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๔ ประกอบด้วย

- ๓.๑ พื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่า อุทยาน สมเด็จพระศรีนครินทร์ กาญจนบุรี
- ๓.๒ พื้นที่อุทยานแห่งชาติแม่วงก์ จังหวัดกำแพงเพชร
- ๓.๓ พื้นที่อุทยานแห่งชาติภูแล้งคา จังหวัดนครพนม
- ๓.๔ พื้นที่อุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง จังหวัดพิษณุโลก
- ๓.๕ พื้นที่อุทยานแห่งชาติทะเลบัน จังหวัดสตูล
- ๓.๖ พื้นที่อุทยานแห่งชาติปางสีดา จังหวัดสระแก้ว
- ๓.๗ พื้นที่อุทยานแห่งชาติน่ายาง-น้ำโสม จังหวัดอุดรธานี

๔) จัดทำแผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรมะเร็งในพื้นที่เขตอนุรักษ์ พ.ศ.๒๕๕๕-๒๕๕๗ (ฉบับระยะสั้น) ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ.๒๕๔๒ เพิ่มเติมพื้นที่) ตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๖ มีนาคม ๒๕๕๕ ประกอบด้วย

- ๔.๑ พื้นที่ป่าชุมชนบ้านริมพรมและป่าชุมชนภูกระแต เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูวัว อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ
- ๔.๒ พื้นที่ป่ากุดตะวัน อุทยานแห่งชาติห้วยสอย อำเภอชาติภูมิ จังหวัดปราจีนบุรี
- ๔.๓ พื้นที่ป่าชุมชนตำบลแม่ทราย อำเภอวังยาง จังหวัดแพร่
- ๔.๔ พื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าดงลำพัน อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม
- ๔.๕ พื้นที่อุทยานแห่งชาติภูสวนทราย อำเภอนาหว้า จังหวัดเลย
- ๔.๖ พื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยขุนตาล อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง
- ๔.๗ พื้นที่อุทยานแห่งชาติรามคำแหง อำเภอศรีมหาศ จังหวัดสุโขทัย
- ๔.๘ พื้นที่อุทยานแห่งชาติภูสระดอกบัว อำเภอขามเฒ่า จังหวัดอำนาจเจริญ

ประโยชน์ที่ได้รับจากการดำเนินการดังกล่าว ๑) เกิดเครือข่ายและการมีส่วนร่วมของส่วนราชการที่เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรมะเร็งในรูปแบบที่เหมาะสม ๒) การติดตามการเปลี่ยนแปลงของสมุนไพรมะเร็งบริเวณดังกล่าว ๓) การสำรวจ ศึกษาวิจัยทางวิชาการ

เพื่อการพัฒนาต่อยอด ๔) การใช้ประโยชน์ด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หรือการเรียนรู้สมุนไพรในธรรมชาติ
ประชาชนในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียง ๕) เกิดความตระหนักในคุณค่าของสมุนไพรในพื้นที่ และการรักษา
ภูมิปัญญาของคนในชุมชนและท้องถิ่นแบบดั้งเดิม

๕) จัดทำแผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรในพื้นที่เขตอนุรักษ์ พ.ศ. ๒๕๕๖-๒๕๕๘
(ระยะสั้น) ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. ๒๕๔๒ (๕ พื้นที่)
มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๙ ตุลาคม ๒๕๕๕ ประกอบด้วย

๕.๑ พื้นที่เขตอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านทุ่งสูงในเขตป่าสงวนแห่งชาติเขาไม้แก้ว-
เขาแก้ว อำเภอดงหลวง จังหวัดสุพรรณบุรี

๕.๒ พื้นที่เขตอนุรักษ์พื้นที่ป่าภูค้ำบก อำเภอนองพอก จังหวัดร้อยเอ็ด

๕.๓ พื้นที่เขตอนุรักษ์ ป่าดอยม่อนฤาษี ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าขุนแม่กวง
เทพเสด็จ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

๕.๔ พื้นที่เขตอนุรักษ์ ป่าชุมชนขุนน้ำวอง ในเขตป่าสงวนแห่งชาติแม่ืองผึ้งขวา
เวียงชัยเหนือ-ใต้ ตำบลม่วงยาย อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย

๕.๕ พื้นที่ป่าตำบลแม่ยม ในเขตป่าสงวนแห่งชาติแม่ยมผึ้งขวา อำเภอ
เวียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

๒.๓.๔ การดำเนินงานในระยะต่อมา ได้จัดสรรงบประมาณจากกองทุนภูมิปัญญาการแพทย์
แผนไทย เพื่อดำเนินการสำรวจและศึกษาวิจัยสมุนไพรในพื้นที่ที่เป็นถิ่นกำเนิดของสมุนไพร ในพื้นที่นอกเขต
อนุรักษ์ ได้แก่ พื้นที่ป่าคำห้วยแอ่ง อำเภอทุ่งฝน จังหวัดอุดรธานี และป่าหนองแปน อำเภอพรเจริญ จังหวัดบึงกาฬ
ในปี ๒๕๕๔ ได้สนับสนุนงบประมาณจากกองทุนภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย เพิ่มเติมอีก ๗ พื้นที่
ในเขตอนุรักษ์และนอกเขตอนุรักษ์ ได้แก่

๑) ป่าดงเค็ง บ้านหนองพลาง หมู่ที่ ๓ ตำบลดงเค็ง อำเภอบ้านหนองสองห้อง
จังหวัดขอนแก่น

๒) ป่าวัดเขาพนมกาว หมู่ที่ ๔ บ้านเขาพนมกาว ตำบลหนองพยอม ตำบลจัวราย
อำเภอหนองปล้อง อำเภอดงพานหิน และอำเภอวังทรายพูน จังหวัดพิจิตร

๓) ป่าวัฒนธรรมหนองฮี อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

๔) ป่าชุมชนหนองสำแอ ตำบลม่วงไข่ บ้านเชียงเครือ บ้านคำสร้างบ่อ ตำบลกระเจา
อำเภอคำ จังหวัดยโสธร

๕) ป่าศูนย์การศึกษาพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ บ้านนาถเค้า
ตำบลห้วยยาง อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

๖) ป่าชุมชนบ้านท่าสามัคคี หมู่ที่ ๑๑ ตำบลแม่ถอด อำเภอเดิน จังหวัดลำปาง

๗) ป่าวัดโป่งคำ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน

ระหว่างการสำรวจและศึกษาสมุนไพรในพื้นที่ เพื่อนำไปสู่การพิจารณากำหนดรูปแบบการอนุรักษ์ คัดกรอง และส่งเสริมการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนและเหมาะสมต่อไป

๑. ประเด็นท้าทาย

๓.๑ บริเวณถิ่นกำเนิดของสมุนไพรซึ่งเป็นระบบนิเวศเฉพาะ ถูกทำลายอย่างต่อเนื่องจากการตัดไม้ทำลาย และการเปลี่ยนแปลงป่าธรรมชาติเป็นป่าปลูก หรือพื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศโดย ชนิดพันธุ์สมุนไพรและถิ่นกำเนิดในหลายพื้นที่ อาจไม่สามารถฟื้นคืนสภาพได้

๓.๒ ขาดกรอบการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์สมุนไพรและถิ่นกำเนิดสมุนไพรเป็นการเฉพาะระบบ นิเวศที่มีอยู่จัดให้พืชสมุนไพรเป็นพืชพันธุ์ชนิดหนึ่ง และบริเวณถิ่นกำเนิดของสมุนไพรก็มีได้ถูกยกระดับ ความพิเศษแตกต่างจากพื้นที่อนุรักษ์อื่นๆ ทั้งที่สมุนไพรมีศักยภาพและมูลค่าในอนาคตที่จะส่งผลต่อระบบ เศรษฐกิจ การค้า และระบบสุขภาพของประเทศเป็นอย่างมาก

๓.๓ การขยายพันธุ์และการเพาะปลูกนอกถิ่นกำเนิดยังไม่ได้ได้รับความสนใจอย่างจริงจังทั้งที่การขยายพันธุ์ ถิ่นกำเนิดมีความสำคัญอย่างยิ่งในการช่วยลดแรงกดดันจากการใช้ประโยชน์สมุนไพรจากป่าธรรมชาติ และสมุนไพรหลายชนิดต้องการระบบนิเวศเฉพาะเพื่อที่จะคงคุณสมบัติและสรรพคุณที่ดีตามธรรมชาติไว้ได้

๓.๔ ความต้องการสมุนไพรในตลาดการค้าเพิ่มสูงขึ้นอย่างมาก ทั้งตลาดภายในประเทศและตลาดการค้า ทั่วโลก ทำให้มีการลักลอบเก็บหาสมุนไพรในปริมาณมาก โดยไม่คำนึงถึงขีดความสามารถในการฟื้นตัว และกระทบต่อระบบนิเวศและบริเวณถิ่นกำเนิดของสมุนไพร และจะนำไปสู่การสูญหายของชนิดพันธุ์สมุนไพร หลายชนิดและมีมูลค่าทางเศรษฐกิจสูงในอนาคตอันใกล้

๓.๕ ชุมชนท้องถิ่นขาดความตระหนักรู้ ถึงคุณค่าและมูลค่าของสมุนไพร อาจเอื้อประโยชน์ให้กับพ่อค้า ชาวต่างชาติที่เข้ามาแสวงหาประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ เพื่อแลกเปลี่ยนกับรายได้จำนวน ไม่มาก แต่ก่อให้เกิด ความเสียหายต่อการคุ้มครองสมุนไพรและบริเวณถิ่นกำเนิดของสมุนไพร

๒. องค์ประกอบแผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรในพื้นที่เขตอนุรักษ์

๔.๑ กรอบนโยบาย

แผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรในพื้นที่เขตอนุรักษ์ จัดทำขึ้นตามบทบัญญัติในพระราชบัญญัติ คุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย มาตรา ๕๗ ที่ให้มีการจัดทำแผนจัดการเพื่อคุ้มครอง สมุนไพรและถิ่นกำเนิดในเขตพื้นที่อนุรักษ์ โดยมีแนวทางที่สอดคล้องกับนโยบายระดับชาติและทิศทาง การพัฒนาประเทศที่สำคัญ ดังนี้

๔.๑.๑ ความสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ ที่มุ่งสร้าง ความมั่นคงของฐานทรัพยากรและการพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพ โดยยึดหลักความพอเพียงของวิถี

และความสะดวกระหว่างการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ การจัดการทรัพยากรโดยส่งเสริมสิทธิ และกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการเข้าถึงและจัดการทรัพยากร

๔.๑.๒ อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งเป็นพันธกรณีระหว่างประเทศ ซึ่งสนับสนุนในการสร้างความสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพและคำนึงถึงความเป็นธรรมในการการครองครองสิทธิ การเข้าถึง การใช้ และการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม

๔.๑.๓ แผนยุทธศาสตร์ชาติ การพัฒนาภูมิปัญญาไทย สุขภาพวิถีไท พ.ศ.๒๕๕๐-๒๕๕๔ แผนมาตรฐานการคุ้มครองภูมิปัญญาไทยการแพทย์พื้นบ้านและสมุนไพร และการพัฒนาศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นให้มีบทบาทในการคุ้มครองสมุนไพรและภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน

๔.๒ วิสัยทัศน์

ดำรง รักษา ระบบนิเวศตามธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพของสมุนไพรและบริเวณถิ่นกำเนิดของสมุนไพร ในพื้นที่เขตอนุรักษ์มิให้ได้รับผลกระทบจากการกระทำของมนุษย์

๔.๓ วัตถุประสงค์

๔.๓.๑ เพื่อประโยชน์ในการคุ้มครองสมุนไพรและบริเวณถิ่นกำเนิดของสมุนไพรที่มีระบบนิเวศตามธรรมชาติหรือมีความหลากหลายทางชีวภาพ

๔.๓.๒ เพื่อกำหนดแผนงานและแนวทางการดำเนินงานในการกำหนดเงื่อนไขในการอนุญาตให้บุคคลเข้าไป ในพื้นที่เขตอนุรักษ์ร่วมกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้องและชุมชน และกำหนดวิธีการจัดการ ขอบเขตพื้นที่ และความรับผิดชอบในการประสานงานและร่วมมือดำเนินงานสำรวจ ศึกษาวิจัยสมุนไพร อย่างมีประสิทธิภาพ

๔.๓.๓ เพื่อให้เกิดกระบวนการตรวจสอบ ติดตาม และประเมินผลการดำเนินงานด้านต่างๆ และเป็นระบบ ตามแผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรและบริเวณถิ่นกำเนิดของสมุนไพรอย่างเหมาะสม

๔.๓.๔ เพื่อหารูปแบบหรือแนวทางของการจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรที่เหมาะสมในการจัดการและนำไปประยุกต์ใช้สำหรับพื้นที่เขตอนุรักษ์อื่นอย่างมีประสิทธิภาพ

๔.๔ แนวทางการดำเนินงาน

แผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรและถิ่นกำเนิดสมุนไพรในพื้นที่เขตอนุรักษ์ฉบับนี้ เป็นแผนระยะสั้นเพื่อใช้เป็นกรอบการดำเนินงานระหว่างปี ๒๕๕๔-๒๕๕๖ ในพื้นที่เป้าหมายที่มีลำดับความเร่งด่วน โดยมีแนวทางการดำเนินงานที่สำคัญตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน พ.ศ.๒๕๕๒ ดังต่อไปนี้

๔.๔.๑ จัดทำแผนงานการกำหนดเงื่อนไขในการอนุญาตให้บุคคลใดเข้าไปในเขตอนุรักษ์ตามกฎหมายว่าด้วยการนั้น ให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องถือปฏิบัติ เพื่อรักษาสภาพธรรมชาติหรือคุณค่าของสมุนไพร

มีผลกระทบกระเทือนต่อระบบนิเวศตามธรรมชาติหรือความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่บริเวณที่เป็นถิ่น
ของสมุนไพรมานาน

๔.๔.๒ วางระบบการบริหารจัดการระดับพื้นที่ โดยเฉพาะพื้นที่บริเวณที่เป็นถิ่นกำเนิด
ของสมุนไพร รวมทั้งการกำหนดขอบเขตหน้าที่และความรับผิดชอบของส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง ตลอดจน
การสร้างความเข้าใจภาพ บทบาท และการมีส่วนร่วมของกลุ่มเครือข่ายหมอพื้นบ้านในการคุ้มครองสมุนไพรและเพื่อ
ประโยชน์ในการร่วมมือและประสานงานให้เกิดประสิทธิภาพในอันที่จะรักษาสภาพธรรมชาติระบบนิเวศ
ตามธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ และคุณค่าของสมุนไพรในพื้นที่บริเวณนั้น

๔.๔.๓ ทำการสำรวจและศึกษาวิจัยสมุนไพรและบริเวณถิ่นกำเนิดของสมุนไพร เพื่อประโยชน์
ในการกำหนดมาตรการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรและบริเวณถิ่นกำเนิดของสมุนไพร

๔.๔.๔ ดำเนินการตรวจสอบ ติดตาม และวิเคราะห์การเข้าไปในเขตอนุรักษ์ เพื่อประโยชน์
ในการประเมินผลการดำเนินงานตามแผนและการบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้อง

๔.๕ พื้นที่เป้าหมาย

การกำหนดพื้นที่เป้าหมาย พิจารณาจากหลักเกณฑ์และข้อมูลทางวิชาการ และสถานการณ์สมุนไพร
ในพื้นที่ ที่ได้มาจากการสำรวจศึกษาวิจัยในพื้นที่เป้าหมายที่เริ่มดำเนินงานในปี ๒๕๕๑ โดยคัดเลือกพื้นที่
ที่มีความสำคัญเร่งด่วน สอดคล้องกับหลักเกณฑ์ที่กำหนดขึ้น คือ เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายของชนิดพันธุ์
สมุนไพร มีพืชสมุนไพรหายาก มีคุณค่าสมควรแก่การอนุรักษ์ และสนับสนุนการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน มีคุณค่า
ทางเศรษฐกิจ มีพืชสมุนไพรเฉพาะถิ่น หรืออยู่ในภาวะวิกฤติ มีการบุกรุกทำลายบริเวณถิ่นกำเนิด หรือมีการ
ใช้สมุนไพรในเขตอนุรักษ์ ซึ่งมีความเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ นอกจากนั้น ยังพิจารณาจากการมีส่วนร่วม
และความพร้อมของภาครัฐ องค์กร และชุมชน เป็นต้น ประกอบด้วย ๒ พื้นที่ ดังนี้

๑) พื้นที่เขตอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านเขาพนมกวาว อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร

๒) พื้นที่เขตอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านโป่งคำ ในเขตป่าสงวนป่าแม่ น้ำ นาน ตะวันออกตอนใต้
ของสันติสุข จังหวัดน่าน

จะเอียงปรากฏในส่วนที่ ๒

ส่วนที่ ๒

แผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรร
ในพื้นที่เขตอนุรักษ์ระดับพื้นที่

(ร่าง) แผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรในพื้นที่เขตนุรักษ์
ป่าชุมชนบ้านเขาพนมกว อำเภอดงพวน จังหวัดพิจิตร
พ.ศ. ๒๕๕๖ - ๒๕๕๘

๑. หลักการและเหตุผล

พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. ๒๕๔๒ มาตรา ๖๑ ระบุว่าพื้นที่ใดเป็นถิ่นกำเนิดของสมุนไพรที่มีระบบนิเวศตามธรรมชาติหรือความหลากหลายทางชีวภาพที่อาจสูญหายหรืออาจได้รับผลกระทบจากการกระทำของมนุษย์ได้โดยง่าย หรือการเข้าไปใช้ประโยชน์จากสมุนไพรลักษณะเป็นการเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์หรือลดลงของพันธุกรรม หรือทางราชการมีวัตถุประสงค์ส่งเสริมให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการการบริหารการพัฒนาและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพร และพื้นที่นั้นยังมิได้ถูกประกาศกำหนดให้เป็นเขตนุรักษ์ ให้รัฐมนตรีโดยคำแนะนำของคณะกรรมการมีอำนาจออกกฎกระทรวงกำหนดให้พื้นที่นั้นเป็นเขตพื้นที่คุ้มครอง”

ประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่องสมุนไพรควบคุม (กาวเครือ) พ.ศ. ๒๕๔๙ กำหนดให้กาวเครือขาว กาวเครือแดงและกาวเครือดำ เป็นสมุนไพรควบคุม เพื่อประโยชน์ในการคุ้มครองและส่งเสริมการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนโดยมีระบบการจัดเก็บข้อมูลและแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเหมาะสม

สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดพิจิตร ซึ่งเป็นหน่วยงานสังกัดกระทรวงสาธารณสุขมีบทบาทในการดำเนินการเกี่ยวกับการคุ้มครองและส่งเสริมการศึกษาอบรม การวิจัยและพัฒนาภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยและสมุนไพร รวมถึงบริเวณถิ่นกำเนิดสมุนไพร จึงได้ร่วมกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้องและชุมชนได้จัดทำโครงการจัดทำแผนจัดการการอนุรักษ์ คุ้มครองและส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรและถิ่นกำเนิดของสมุนไพรป่าชุมชนบ้านเขาพนมกว หมู่ ๙ ตำบลหนองพยอม อำเภอดงพวน จังหวัดพิจิตร พ.ศ. ๒๕๕๖ - ๒๕๕๘ ซึ่งเป็นแผนปฏิบัติการเชิงบูรณาการระหว่างหน่วยงานเพื่อให้พื้นที่ดังกล่าวเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อการพักผ่อนหรือการศึกษาหาความรู้ ส่งเสริมให้ชุมชนมีการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในพื้นที่อย่างยั่งยืน ส่งเสริมและสนับสนุนมาตรการด้านกฎหมายที่มีอยู่ เพิ่มประสิทธิภาพการจัดการพื้นที่บริเวณถิ่นกำเนิดของสมุนไพรให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน เป็นการฟื้นฟูระบบนิเวศและป้องกันผลกระทบต่อสภาพตามธรรมชาติ

๒. สถานการณ์และสภาพปัญหา

สถานการณ์เขาพนมกว พบการลักลอบเข้าไปเก็บหาสมุนไพรโดยเฉพาะกาวเครือขาวและทรัพยากรอื่นๆในพื้นที่โดยขาดการควบคุมดูแลรักษา ส่งผลกระทบต่อสมุนไพรและระบบนิเวศซึ่งเป็นถิ่นกำเนิดของสมุนไพร และอาจเกิดวิกฤติได้ในอนาคตหากไม่ร่วมมือแก้ไข

สภาพพื้นที่

เขาพนมกวาว เป็นพื้นที่ป่าตาม มาตรา ๔ (๑) แห่งพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช ๒๔๘๔ อยู่ในการกำกับควบคุมดูแลของสำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ ๔ (สาขานครสวรรค์) กรมป่าไม้ พื้นที่บางส่วนได้รับประกาศจัดตั้งเป็นป่าชุมชน โครงการสำรวจสมุนไพรควบคุม (กวาวเครือ) และคุ้มครองถิ่นกำเนิดสมุนไพร เขาพนมกวาว นับเป็นโครงการความร่วมมือระหว่างกระทรวงสาธารณสุข โดยสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด พิจิตร และกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยกรมป่าไม้ และกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

เขาพนมกวาว เป็นภูเขาขนาดเล็ก มีชุมชนและพื้นที่เกษตรกรรมล้อมรอบ รูปสัณฐานวางตัวยาวในแนวทิศตะวันตกเฉียงเหนือ-ตะวันออกเฉียงใต้ เนื้อที่ประมาณ ๕๐๐ ไร่ พื้นที่มีความสูง ๓๘-๒๑๗ เมตรจากระดับน้ำทะเล อยู่ในเขตการปกครอง ๓ หมู่บ้าน คือ ทิศตะวันตกจรด หมู่ ๓ บ.จั่วราย ต.จั่วราย อ.ตะพานหิน ทิศเหนือ-ทิศตะวันออกเฉียงเหนือจรด หมู่ ๔ ต.หนองปล้อง อ.วังทรายพูน และทิศตะวันออกเฉียงใต้-ใต้ จรด หมู่ ๙ บ.พนมกวาว ต.หนองพยอม อ.ตะพานหิน จ.พิจิตร

เขาพนมกวาว มีสภาพเป็นป่าเบญจพรรณที่กำลังอยู่ในช่วงของการฟื้นตัว เนื่องจากถูกใช้ประโยชน์มาแต่ครั้งอดีต แต่ยังคงอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพันธุ์ไม้ที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ พืชสมุนไพร และพืชอาหารสัตว์ ๑๐๐ ชนิด ตัวอย่างพันธุ์ไม้ที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ ได้แก่ มะค่าโมง ประดู่ป่า ฯลฯ พืชสมุนไพรที่สำคัญ ได้แก่ กวาวเครือขาว กวาวเครือแดง ดอกคิง กำแพงเจ็ดชั้น กลิ้งกลางดง ฯลฯ และพืชอาหารที่สำคัญ ได้แก่ หน่อไม้ มัน กลอย ผักหวานป่า อินูน ฯลฯ เป็นต้น

การสำรวจพันธุ์ไม้และสมุนไพร

การสำรวจ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทราบว่าเป็นพื้นที่เขาพนมกวาวมีพันธุ์ไม้และสมุนไพรที่สำคัญอะไรบ้าง (Species) ชนิดไหนพบมาก ชนิดไหนพบน้อย (Density) ความถี่ในการพบหรือการกระจายพันธุ์ (Frequency) และความเด่นในการปกคลุมพื้นที่ (Dominance) เป็นอย่างไร รวมถึงการคำนวณค่าดัชนีความสำคัญของนิเวศวิทยาของพันธุ์ไม้และสมุนไพรแต่ละชนิดที่ปรากฏในพื้นที่ (Ecological Importance Value Index MI) การสำรวจยังทำให้ทราบถึงรูปแบบ/วิธีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ รวมถึงสภาพปัญหา และภัยคุกคามต่อพื้นที่ เช่น ปัญหาการเกิดไฟป่า ปัญหาการลักลอบขุดหาสมุนไพรและของป่า ปัญหาการใช้ทรัพยากรอย่างผิดวิธี ฯลฯ เป็นข้อมูลที่สำคัญสำหรับวางแผนการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ต่อไป

วิธีการสำรวจ ทำการสุ่มตัวอย่างทางสถิติ โดยวางแผนสำรวจแบบ Line Plot System เลือกใช้แปลงตัวอย่างรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส (Square Sample Plot) ขนาด ๔๐x๔๐ เมตร ตรวจวัดขนาดไม้ใหญ่ (Tree) และสมุนไพร (Medicinal Plant) ในแปลง ๔๐x๔๐ เมตร ไม้หนุม (Poling) ในแปลง ๑๐x๑๐ เมตร และลูกไม้ (Sapling) ในแปลง ๔x๔ เมตร จากการศึกษาวางแผนสุ่มตัวอย่างได้ จำนวน ๒๐ แปลง รวมเนื้อที่ ๒๐ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๔ ของเนื้อที่ทั้งหมด

ผลการสำรวจพันธุ์ไม้และสมุนไพร

โครงสร้างป่า จากการศึกษาพบไม้ใหญ่ (Tree) จำนวน ๓๘ ชนิด พันธุ์ไม้ที่มีความหนาแน่นสูงสุด อันดับแรก ได้แก่ อ้อยช้าง เสี้ยวป่า ยอป่า จั้วป่า และตะคร้ำ เท่ากับ ๒.๒๕, ๒.๒๕, ๒.๑๕, ๑.๙, ๑.๘๖ ต้น/ไร่ ตามลำดับ พันธุ์ไม้ที่มีค่าดัชนีความสำคัญทางนิเวศ (IVI) สูงสุด ๕ อันดับแรก ได้แก่ อ้อยช้าง เสี้ยวป่า และตะคร้ำ เท่ากับ ๓๗.๑๒, ๓๑.๕๓, ๒๕.๗๖, ๒๔.๗๗ และ ๒๒.๗๔ เปอร์เซ็นต์ อย่างไรก็ตามเมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่ป่าอื่นๆ พบว่าโครงสร้างป่าเขาพนมกวา ยังคงมีความสมบูรณ์ และชนิดพันธุ์น้อยกว่าป่าอื่นๆ (ไม้ใหญ่ (Tree) คือ ต้นไม้ที่มีขนาดเส้นรอบวง (ที่ระดับสูงเพียงอก) ๓๐ ซม.ขึ้นไป และมีความสูงเกินกว่า ๑.๓๐ ม.)

ไม้หนุม (Poling) พบจำนวน ๓๕ ชนิด พันธุ์ไม้ที่มีความหนาแน่นสูงสุด ๕ อันดับแรก ได้แก่ เสี้ยวป่า กางขี้มอด ส้มกบ และปรู เท่ากับ ๒.๒๕, ๐.๖, ๐.๕๕, ๐.๕ และ ๐.๔๕ ต้น/๑๐๐ ม² ตามลำดับ พันธุ์ไม้ที่มีค่าดัชนีความสำคัญทางนิเวศ (IVI) สูงสุด ๕ อันดับแรก ได้แก่ เสี้ยวป่า กางขี้มอด ส้มกบ กระพี้จั่น และทราย เท่ากับ ๗๐.๘๒, ๒๓.๓๑, ๒๑.๓๔, ๑๙.๒๘ และ ๑๖.๐๔ เปอร์เซ็นต์ ตามลำดับ

ไม้หนุม (Poling) คือ ต้นไม้ที่มีขนาดเส้นรอบวง (ที่ระดับสูงเพียงอก) ต่ำกว่า ๓๐ ซม.และมีความสูงไม่เกิน ๑.๓๐)

ลูกไม้ (Sapling) พบจำนวน ๓๕ ชนิด ลูกไม้ที่มีความหนาแน่นสูงสุด ๕ อันดับแรก ได้แก่ กวาวเครือ เสี้ยวป่า ส้มกบ คนทา และพุงป่า เท่ากับ ๒.๙, ๑.๔, ๐.๖, ๐.๕ และ ๐.๔๕ ต้น/๑๖ ม² ตามลำดับ พันธุ์ไม้ที่มีค่าดัชนีความสำคัญทางนิเวศ (IVI) สูงสุด ๕ อันดับแรก ได้แก่ กวาวเครือขาว เสี้ยวป่า ส้มกบ คนทา และพุงป่า มีค่าเท่ากับ ๔๑.๙๐, ๒๗.๖๒, ๑๐.๙๑, ๗.๓๖ และ ๖.๘๘ เปอร์เซ็นต์ ตามลำดับ

ลูกไม้ (Sapling) หมายถึง ลูกไม้ที่มีความสูงไม่เกิน ๑.๓๐)

ผลการสำรวจพันธุ์ไม้และสมุนไพร

จากการศึกษาพันธุ์ไม้และสมุนไพร (Medicinal Plant) โดยไม่ได้จำแนกตามขนาดและวิสัยพืช พบทั้งหมดทั้งสิ้น ๑๒๓ ชนิด กวาวเครือขาว มีความหนาแน่นสูงสุด เท่ากับ ๙๑ ต้น/ไร่ รองลงมา ได้แก่ ส้มกบ ส้มกุ่ม ไข่ และมะลิดิน เท่ากับ ๖๕.๖, ๔๑.๑, ๔๐.๗ และ ๔๐ ต้น/ไร่ ตามลำดับ (ไม้หน่วยนับเป็นต้น) พันธุ์ไม้และสมุนไพรที่มีความถี่ในการพบ (การกระจายพันธุ์) สูงสุดได้แก่ กวาวเครือขาว เท่ากับ ๙๙ % (นั่นคือพบทุกแปลงที่สำรวจ) รองลงมา ได้แก่ ส้มกุ่ม มันเหลี่ยม และเสี้ยวป่า มีค่าเท่ากัน คือ ๙๕ % (พบ ๑๙ แปลงในจำนวน ๒๐ แปลง)

กวาวเครือแดง พบมีความหนาแน่น เท่ากับ ๐.๖ ต้น/ไร่ และมีความถี่ในการพบ (การกระจายพันธุ์) เท่ากับ ๒๕ % (นั่นคือพบ ๕ แปลงในจำนวน ๒๐ แปลง)จากการศึกษาประมาณการได้ว่าพื้นที่เขาพนมกวา มีพื้นที่ประมาณ ๕๐๐ ไร่) มีโอกาสพบกวาวเครือแดง ประมาณ ๓๐๐ ต้น ในขณะที่ กวาวเครือขาว มีโอกาสพบประมาณ ๔๕,๕๐๐ ต้น อย่างไรก็ตาม กวาวเครือขาว ที่พบส่วนใหญ่ยังมีขนาดเล็กไม่สามารถตรวจวัดขนาดได้

ยังพบพันธุ์พืชอื่นๆ ที่มีคุณค่าทางยา เช่น ดอกตัง กลิ้งกลางดง ว่านพระฉิม บัวบกเถา กะดังใบ กล้วยเครือขันธ์ ตะพัดแม่หม้าย พญาสองเมีย และพญาช้างเผือก เป็นต้น ที่มีคุณค่าทางอาหาร อาทิ กลอย มะขามป้อม มันเสา ผักหวานป่า และอินูน เป็นต้น และพบพันธุ์พืชเฉพาะถิ่น อาทิ ว่านจุนาง และตาลเดี่ยว

ข้อมูลสถานภาพสมุนไพรในป่าชุมชน

ข้อมูลสถานภาพสมุนไพร ในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านเขาพนมกาวหมู่ ๙ ตำบลหนองพยอม อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา จากการสำรวจสมุนไพรพบสมุนไพร จำนวน ๑๒๓ ชนิด สามารถจัดกลุ่มสมุนไพรเพื่อวางแผนจัดการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ คือสมุนไพรที่มีค่าต่อการศึกษาวิจัย สมุนไพรที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจและสมุนไพรที่อาจจะสูญพันธุ์ ดังมีรายละเอียดตามตารางรายชื่อสมุนไพรที่สำรวจพบ ดังนี้

๓. วัตถุประสงค์

๓.๑ เพื่อสำรวจและศึกษาสมุนไพร และความหลากหลายทางชีวภาพของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่อนุรักษ์ สำหรับใช้เป็นข้อมูลในการกำหนดและจัดการอนุรักษ์ คุ่มครองสมุนไพรและบริเวณถิ่นกำเนิดของสมุนไพร ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ.๒๕๔๒

๓.๒ เพื่อทราบข้อมูลทางนิเวศวิทยาของพืชสมุนไพรในท้องถิ่น เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการรักษา และคุ้มครองพืชสมุนไพรอย่างมีประสิทธิภาพ

๓.๓ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพิจารณาจัดทำแผนจัดการ หรือกำหนดพื้นที่เป็นพื้นที่สงวนและคุ้มครองสมุนไพรหรือในเขตอนุรักษ์ และนอกเขตพื้นที่อนุรักษ์อื่น ในภาคใต้ของประเทศไทย

๓.๔ เพื่อจัดทำฐานข้อมูลและเสนอแนวทางการจัดการพืชสมุนไพรให้ยั่งยืนบนพื้นฐานข้อมูลด้านความหลากหลายทางชีวภาพ

๓.๕ เพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ คุ่มครองทรัพยากรธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพโดยเฉพาะพืชสมุนไพร ระหว่างส่วนราชการ หน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้อง ภาครัฐและเอกชน

๔. เป้าหมาย

๑. ส่งเสริมและสนับสนุนการอนุรักษ์ระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพของพืชสมุนไพรในท้องถิ่นในเขตป่าชุมชนบ้านทุ่งสูง

๒. เกิดเครือข่ายความร่วมมือทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชนในการคุ้มครองพันธุ์พืชสมุนไพร ระบบบูรณาการ

๕. แผนงานในการดำเนินงาน

ดังตารางที่แนบ

๔.๑ แผนงานด้านกฎหมายหรือเงื่อนไขในการอนุญาตให้บุคคลเข้าไปในพื้นที่เขตป่าชุมชน
 เป้าหมาย : สร้างความเข้าใจในการอนุญาตให้หน่วยงานหรือองค์กรเข้าไปในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านเขาพนมกวาว หมู่ ๙ ตำบลหนองพยอม อำเภอดะพวนหิน

จังหวัดพิจิตร
 กลุ่มर्थ : เสริมสร้างความร่วมมือระหว่างส่วนราชการที่เกี่ยวข้องและชุมชนในการกำหนดเงื่อนไขในการอนุญาตให้บุคคลเข้าไปในพื้นที่
 ตัวชี้วัด : การมีส่วนร่วมในการอนุญาตให้หน่วยงานหรือองค์กรเข้าไปในพื้นที่

มาตรการ	แนวทางปฏิบัติ/กิจกรรม	หน่วยงานหลัก หน่วยงานร่วม	งบประมาณ			หมายเหตุ
			๒๕๕๖	๒๕๕๗	๒๕๕๘	
๑. การสร้างความเข้าใจแก่ สาธารณะเกี่ยวกับกฎหมายหรือ เงื่อนไขที่เกี่ยวข้องในการอนุญาต ให้หน่วยงานหรือองค์กรเข้าไปใน พื้นที่เขตอนุรักษ์ ตามแผนการ จัดการอนุรักษ์และศึกษาวิจัยทาง วิชาการสมุนไพรในพื้นที่ป่าชุมชน	๑.ประสานความร่วมมือกับ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง/ หน่วยงาน/องค์กรและ ชุมชน ในการ ประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ ความรู้และความเข้าใจ แผนการจัดการอนุรักษ์และ ศึกษาวิจัยทางวิชาการ สมุนไพร ๒.จัดทำคู่มือประชาสัมพันธ์ เอกสารเผยแพร่ให้ ประชาชนได้รับทราบ	- สสจ. พิจิตร -สำนักงาน ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมจังหวัด พิจิตร/นครสวรรค์ - คณะกรรมการป่าชุมชน บ้านเขาพนมกวาว - องค์ปกครองส่วน ท้องถิ่น	๑๐๐,๐๐๐	๑๐๐,๐๐๐	๑๐๐,๐๐๐	

๑๓. แผนแม่บทด้านการอนุรักษ์และคุ้มครองสมุนไพร : แผนแม่บทด้านการอนุรักษ์และคุ้มครองสมุนไพรฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์และคุ้มครองสมุนไพรที่มีคุณค่าทางยาและวัฒนธรรม โดยให้มีการจัดทำบัญชีรายชื่อสมุนไพรที่มีคุณค่าทางยาและวัฒนธรรม และให้มีการอนุรักษ์และคุ้มครองสมุนไพรที่มีคุณค่าทางยาและวัฒนธรรม

กลยุทธ์ : ส่งเสริมพัฒนาความร่วมมือและประสานงานระหว่างส่วนราชการที่เกี่ยวข้องและชุมชน

ในการอนุรักษ์และคุ้มครองสมุนไพร

ตัวชี้วัด : วิธีการอนุรักษ์สมุนไพรและบริเวณถิ่นกำเนิดของสมุนไพร อย่างน้อย ๑ วิธีการ

มาตรการ	แนวทางปฏิบัติ/กิจกรรม	หน่วยงานหลัก หน่วยงานร่วม	งบประมาณ			หมายเหตุ
			๒๕๕๖	๒๕๕๗	๒๕๕๘	
๑. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์และคุ้มครองสมุนไพรในพื้นที่ป่าชุมชน	๑. จัดอบรมบรรยาย/แกนนำ เพื่อปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์สมุนไพร ๒. จัดทำทะเบียนรายชื่อสมุนไพรพร้อมป้าย ๓. สร้างกระแสการอนุรักษ์สมุนไพรโดยใช้อยู่สื่อทางวิทยุชุมชน/ประชาสัมพันธ์	- สสจ. พิจิตร - สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม - คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านเขาพนมกาว - องค์การท้องถิ่น - กระทรวงเกษตรและสหกรณ์	๑๐๐,๐๐๐	๑๐๐,๐๐๐	๑๐๐,๐๐๐	

๕.๓ แผนงานด้านส่งเสริมศักยภาพให้คนอยู่กับธรรมชาติอย่างยั่งยืนและมีความสมดุลเป็น
เป้าหมาย : จัดทำและพัฒนาระบบฐานข้อมูลของสมุนไพรพื้นบ้านที่เขตป่าชุมชนป่าแม่จางพรม
กลยุทธ์ : เสริมสร้างสมรรถนะและพัฒนาศักยภาพผู้ที่เกี่ยวข้องในการสำรวจและศึกษาสมุนไพร
ตัวชี้วัด : ๑. จำนวนพืชสมุนไพรที่ได้รับการขึ้นทะเบียน
๒. จำนวนฐานข้อมูลสมุนไพรที่นำไปใช้ในการติดตามการเปลี่ยนแปลงของสมุนไพร

มาตรการ	แนวทางปฏิบัติ/กิจกรรม	หน่วยงานหลัก	งบประมาณ			หมายเหตุ
			๒๕๕๖	๒๕๕๗	๒๕๕๘	
๑. จัดทำทะเบียนพืชสมุนไพร/สารานุกรมสมุนไพรในเขตพื้นที่ป่าชุมชน	๑. ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง/หน่วยงาน/องค์กรและชุมชน เพื่อชี้แจงการดำเนินงาน ๒. สำรวจ/ศึกษาพืชสมุนไพร ๓. จัดทำฐานข้อมูลสมุนไพร	- สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดพิจิตร/นครสวรรค์ - คณะกรรมการป่าชุมชน - องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น - อสม./หมอพื้นบ้าน	๑๕๐,๐๐๐	๑๕๐,๐๐๐	๑๕๐,๐๐๐	

เป้าหมาย : การดำเนินงานเป็นไปตามแผนการจัดการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน

กลยุทธ์ : ติดตาม กำกับ ควบคุมการคุกคามที่มีผลกระทบต่อชุมชนไพรและบริเวณถิ่นกำเนิดสมุนไพร
ตัวชี้วัด : มีระบบการติดตามกำกับผลการดำเนินงานตามแผนจัดการอนุรักษ์ และรายงานผลการประเมินการใช้แผนการจัดการอนุรักษ์ และรายงานการ

เปลี่ยนแปลงของสมุนไพรในเขตพื้นที่ป่า

มาตรการ	แนวทางปฏิบัติ/กิจกรรม	หน่วยงานหลัก หน่วยงานร่วม	งบประมาณ			หมายเหตุ
			๒๕๕๖	๒๕๕๗	๒๕๕๘	
๑. จัดทำแผนการประเมินผลและติดตามการดำเนินงาน	๑. จัดตั้งคณะทำงานประเมินผลการปฏิบัติงานตามแผนการจัดการอนุรักษ์และศึกษาวิจัยทางวิชาการสมุนไพร ๒. จัดทำรายงานผลการดำเนินงาน ๓. จัดกระบวนการจัดการความรู้เกี่ยวกับกรมอนุรักษ์พันธุ์พืชและการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในกลุ่มอาสาสมัครและหมอป่าบ้านให้เกิดรูปธรรมที่ชัดเจน ๔. สร้างการมีส่วนร่วมให้เกิดในชุมชนอย่างแท้จริง จะเกิดความรักและหวงแหนป่าเหมือนเป็นบ้านของตนเอง	- สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด/นครสวรรค์ - คณะกรรมการป่าชุมชน - องค์ปกครองส่วนท้องถิ่น	๑๐๐,๐๐๐	๑๐๐,๐๐๐	๑๐๐,๐๐๐	

พืชสมุนไพรและความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่

พืชสมุนไพรที่สำรวจพบในพื้นที่ จำนวน ๕๓ รายการ ได้แก่

๑. กระเจียวป่า	๑๖. กำแพงเจ็ดชั้น	๓๑. ตานขโมยน้อย	๔๖. มะหาด
๒. กระชายป่า	๑๗. เครือเขาน้ำ	๓๒. ตาลเดี่ยว	๔๗. มันนางนอน
๓. กระเช้าทอง	๑๘. ขำมะเลียงป่า	๓๓. บัวบกเถา	๔๘. มันเสา
๔. กระไดลิง	๑๙. ชิงชี	๓๔. ผักหวานป่า	๔๙. มันเหลื่อม
๕. กระทรกก	๒๐. ชิงชีใบแหลม	๓๕. พญาช้างเผือก	๕๐. มันอีแลน
๖. กระเทียมยอด	๒๑. ดอกตี่ง	๓๖. พญาสองเมีย	๕๑. โมกมัน
๗. กระพี้จั่น	๒๒. แดงเหนียว	๓๗. มะกัก	๕๒. วานพระฉิม
๘. กระหนาน	๒๓. ตดหมูตดหมา	๓๘. มะกา	๕๓. อีหนู
๙. กลอย	๒๔. ตะโกนา	๓๙. มะเกลือ	
๑๐. กลิ้งกลางดง	๒๕. ตะขบป่า	๔๐. มะค่าแต้	
๑๑. กวาวเครือขาว	๒๖. ตะคร้อ	๔๑. มะค่าโมง	
๑๒. กวาวเครือแดง	๒๗. ตะคร้า	๔๒. มะดูก	
๑๓. กะเจียน	๒๘. ตะแบกหนู	๔๓. มะตูม	
๑๔. กะดังใบ	๒๙. ตะแบกใหญ่	๔๔. มะระขึ้นก	
๑๕. กะทือป่า	๓๐. ตะพึดแม่หม้าย	๔๕. มะลิติน	

พืชสมุนไพรที่มีค่าต่อการศึกษาวิจัย จำนวน ๑๔ ชนิด ได้แก่

๑. กลอย	๖. ดอกตี่ง	๑๑. มันนางนอน
๒. กลิ้งกลางดง	๗. ตะพึดแม่หม้าย	๑๒. มันเสา
๓. กวาวเครือขาว	๘. บัวบกเถา	๑๓. มันเหลื่อม
๔. กวาวเครือแดง	๙. พญาช้างเผือก	๑๔. วานพระฉิม
๕. กำแพงเจ็ดชั้น	๑๐. พญาสองเมีย	

พืชสมุนไพรที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ จำนวน ๑๐ ชนิด ได้แก่

๑. กลอย	๕. ดอกตี่ง	๙. มันเหลื่อม
๒. กวาวเครือขาว	๖. ผักหวานป่า	๑๐. อีหนู
๓. กวาวเครือแดง	๗. มันนางนอน	
๔. กำแพงเจ็ดชั้น	๘. มันเสา	

พืชสมุนไพรที่อาจจะสูญพันธุ์ จำนวน ๙ ชนิด ได้แก่

๑. กวาวเครือแดง	๔. ตะพึดแม่หม้าย	๗. พญาช้างเผือก
๒. กำแพงเจ็ดชั้น	๕. บัวบกเถา	๘. พญาสองเมีย
๓. เครือเขาน้ำ	๖. ผักหวานป่า	๙. อีหนู

(ร่าง) แผนจัดการคุ้มครองสมุนไพรพื้นที่เขตนุรักษ์
ป่าชุมชนบ้านโป่งคำ ในเขตป่าสงวนป่าแม่น้ำน่านตะวันออกตอนใต้
อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน ปีงบประมาณ ๒๕๕๖ - ๒๕๕๘

๔. หลักการและเหตุผล

จังหวัดน่านมีพื้นที่ป่าทั้งสิ้นประมาณ ๗,๖๐๑,๙๐๐ ไร่ สภาพทั่วไปของจังหวัดส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงถึงร้อยละ ๘๗.๒ ของพื้นที่ทั้งหมด แบ่งเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ๑๖ แห่ง และพื้นที่อุทยานแห่งชาติ ๗ แห่ง (สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดน่าน, ๒๕๕๕) พื้นที่ป่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นป่าต้นน้ำแม่น้ำน่านที่ไหลลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยา ปัจจุบันยังมีสภาพที่น่าเป็นห่วง เนื่องจากมีการบุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้นและเป็นไปอย่างต่อเนื่อง สาเหตุมาจากจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น ประกอบกับเศรษฐกิจกระตุ้นให้มีการขยายพื้นที่ทำกินหรือบุกเบิกพื้นที่ใหม่ที่สมบูรณ์กว่าเดิมเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เพื่อให้ได้ผลผลิตเพิ่มขึ้น สัดส่วนประชากรที่เพิ่มขึ้นส่งผลให้พื้นที่ทำกินต่อบุคคลมีน้อยลง พื้นที่ป่าจึงถูกเบียดเบียนอยู่ตลอดเวลา แม้จะมีการเข้มงวดของส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง ทั้งในเรื่องการป้องกันและส่งเสริมให้มีการปลูกป่าเพิ่มขึ้น แต่มีตลอดจนมาตรการดูแลรักษาป่าอย่างต่อเนื่อง

ปัจจุบันสภาพพื้นที่ป่าไม้ของจังหวัดน่าน มีป่าที่สมบูรณ์ยังมีจำนวนน้อย นอกนั้นเป็นป่าเสื่อมโทรม มีแนวโน้มที่จะกลายเป็นพื้นที่รกร้างว่างเปล่าต่อไปในอนาคต ถ้าไม่มีการฟื้นฟูสภาพป่าให้สมบูรณ์ดังเดิม อาจส่งผลให้จำนวนพืชสมุนไพรในป่าธรรมชาติมีปริมาณที่ลดลงอย่างรวดเร็ว ประกอบกับมีการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของชุมชนในปริมาณที่มากและยังมีอย่างต่อเนื่อง โดยขาดการจัดการที่ดีหรือการปลูกทดแทน สมุนไพรบางชนิดจึงอยู่ภาวะใกล้สูญพันธุ์

ภายใต้บทบัญญัติของพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. ๒๕๔๒ หมวด ๓ การคุ้มครองสมุนไพร มาตรา ๕๗ บัญญัติว่า เพื่อประโยชน์ในการคุ้มครองสมุนไพรและบริเวณถิ่นกำเนิดของสมุนไพร ที่มีระบบนิเวศตามธรรมชาติหรือมีความหลากหลายทางชีวภาพหรืออาจได้รับผลกระทบกระเทือนจากการกระทำของมนุษย์ได้โดยง่ายในเขตพื้นที่ที่ได้มีการกำหนดให้เป็นเขตนุรักษ์ และให้รัฐมนตรีโดยคำแนะนำของคณะกรรมการจัดทำแผนปฏิบัติงานเรียกว่า “แผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพร” เสนอขอความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรี โดยอาจจัดทำเป็นแผนระยะสั้น ระยะกลาง หรือระยะยาวได้ตามความเหมาะสมกับพื้นที่นั้นๆ พ.ร.บ.ฉบับนี้เป็นกลไกสำคัญที่จะทำให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติและส่วนรวมหลักๆ ๒ ประการคือ (๑) การช่วยส่งเสริมสนับสนุนระบบสุขภาพแห่งชาติแบบพึ่งตนเองได้ (๒) การช่วยหน่วยงานรัฐพิทักษ์ ปกป้อง คุ้มครอง รักษาความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ป่าต้นน้ำ เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยชุมชน นอกเหนือจากประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคม ภูมิปัญญาและธรรมชาติแล้วก็จะได้ประโยชน์จากสิทธิชุมชนทางกฎหมาย ที่ป้องกันหรือกีดกันมิให้บุคคลหรือธุรกิจภายนอกได้เข้ามาใช้ประโยชน์จากพื้นที่ รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพและทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไม่ต้องหรือไม่เป็นธรรม

๒ สถานการณ์และสภาพปัญหา

ป่าชุมชนบ้านโป่งคำ ตำบลดู่พงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน ปัจจุบันมีพื้นที่ ๕๘๒.๖๐ ไร่ ได้รับการร่วมกับคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านโป่งคำ เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๕๕) ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวน ตามแม่น้ำน่านตะวันออกตอนใต้ ชุมชนบ้านโป่งคำเริ่มการอนุรักษ์ป่าตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๔ จำนวน ๓,๕๐๐ ไร่ และเพิ่มขึ้นเป็น ๑๒,๐๐๐ ไร่ในปีต่อมา โดยมีลักษณะเป็นป่าชุมชนมีกฎระเบียบการใช้ และบทลงโทษ เมื่อฝ่าฝืนที่ชัดเจน พื้นที่ป่าชุมชนแห่งนี้เคยเป็นป่าเสื่อมโทรมที่เป็นผลมาจากการประกอบอาชีพเผาถ่าน ของชาวบ้านและนายทุนนอกพื้นที่ และเริ่มปรับเปลี่ยนป่าที่เสื่อมโทรม จากการตัดไม้เผาถ่าน มาทำพืชพาณิชย์ หรือพืชเศรษฐกิจ เป็นเวลากว่า ๓๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๐๐-๒๕๓๐) ส่งผลให้สภาพพื้นที่ป่าไม้ในพื้นที่นี้เสื่อมโทรม อย่างหนัก ทั้งปัญหาความแห้งแล้งและปัญหาสารเคมีตกค้าง ชุมชนได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง เกิดปัญหาภัยแล้ง ไฟป่า แหล่งน้ำแห้งขอดและปัญหาสุขภาพจากโรคภัยต่างๆ สุดท้ายชุมชนจึงถอดบทเรียนและเริ่มอนุรักษ์ ป่า เกิดกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติขึ้นในชุมชน ทั้งที่เป็น ตัวบุคคลและเป็นกลุ่ม (กำไร แก้วเสียง, ๒๕๕๓) จนได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ประเภทบุคคลและประเภทกลุ่มเยาวชน จากหน่วยงาน ปตท. แม้พื้นที่ป่าชุมชน ในปัจจุบันจะเหลือเพียง ๕๘๒.๖๐ ไร่ แต่ชุมชนบ้านโป่งคำยังคงช่วยกันพยายามปกป้อง อนุรักษ์ฟื้นฟูพื้นที่ ที่ถือว่าเป็นป่าชุมชนของหมู่บ้าน เพื่อรักษาสภาพความหลากหลายของชนิดพันธุ์ไม้ป่าเบญจพรรณและ พืชสมุนไพร ให้เป็นแหล่งอาหารและคลังยาของชุมชนต่อไป

การศึกษาและสำรวจพืชสมุนไพรในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านโป่งคำ ยังไม่มีการศึกษาในพื้นที่ป่า ชุมชนครอบคลุมทั้งหมด ในเบื้องต้นเป็นการเก็บรวบรวมชนิดพืชสมุนไพรของสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) โดยทำการสำรวจจากการใช้ประโยชน์ของคนในชุมชน จากหมอยาพื้นบ้านที่มีและผู้รู้อื่นๆ พร้อมทั้งสำรวจพืชสมุนไพรที่มีในพื้นที่ร่วมกับผู้รู้และหมอยาพื้นบ้านในพื้นที่ ทั้งในป่าชุมชน ป่ารอบชุมชน และในชุมชนเอง ซึ่งได้ทำการรวบรวมข้อมูลมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๕๐ - ๒๕๕๕ รวมทั้งสิ้น ๒๓๔ ชนิด โดยยังไม่มีกรจำแนกประเภทว่าเป็นสมุนไพรที่มีในป่า หรือมีในบ้าน หรืออยู่ทั้งสองพื้นที่ ข้อมูลจำนวนชนิด ของพืชสมุนไพรยังคงมีความคลาดเคลื่อนอยู่ เนื่องจากการสำรวจและรวบรวมข้อมูลในระยะยาว และยังไม่มีการตรวจสอบปริมาณหรือจำนวนที่เพิ่มขึ้นหรือลดลงของสมุนไพรแต่ละชนิด ประกอบกับการ ใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรทั้งโดยตรงและโดยอ้อมของคนในชุมชนยังมีอยู่อย่างต่อเนื่อง และมีปริมาณ เพิ่มขึ้น บางชนิดสูญพันธุ์ไปจากพื้นที่นี้แล้ว เช่น ตะไคร้ต้น อบเชย มะตูมกา รางเย็น เป็นต้น ปัจจุบัน จึงยังไม่ทราบว่าสมุนไพรเหลืออยู่เท่าไรและระบบนิเวศต่างๆเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง ดังนั้นจึงมี ความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะทำการสำรวจพรรณพืชสมุนไพรและพืชใช้ประโยชน์อื่นๆในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านโป่งคำ และในชุมชน ทั้งด้านข้อมูลพรรณพืช การใช้ประโยชน์ และลักษณะเชิงนิเวศวิทยา เพื่อเป็นข้อมูลในการ วางแผนการอนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพรในพื้นที่ป่าชุมชน ตลอดจนกลไกตรวจสอบการเปลี่ยนแปลง ความหลากหลายของพืชสมุนไพร

๓. วัตถุประสงค์

- ๓.๑ เพื่อสำรวจและศึกษาความหลากหลายของพืชสมุนไพร ในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านโป่งคำ
- ๓.๒ เพื่อจัดทำฐานข้อมูลเชิงนิเวศวิทยาของพืชสมุนไพรในท้องถิ่น และข้อมูลการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรในชุมชน
- ๓.๓ เพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพ โดยเฉพาะพืชสมุนไพร ระหว่างชุมชน ส่วนราชการ หน่วยงาน องค์กรที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน
- ๓.๔ เพื่อกำหนดรูปแบบหรือแนวทางการจัดการเพื่อคุ้มครองพืชสมุนไพรอย่างเหมาะสม

๔. เป้าหมาย

เพื่อเสริมสร้างการอนุรักษ์ฟื้นฟูระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณพืชสมุนไพรในพื้นที่เขตอนุรักษ์ “ป่าชุมชนบ้านโป่งคำ ในเขตป่าสงวนป่าแม่ น้ำ นาน ตะวัน ออก ตอนใต้” และสร้างเครือข่ายความร่วมมือและการมีส่วนร่วมในการคุ้มครองสมุนไพรและบริเวณถิ่นกำเนิดของสมุนไพร ตามแผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพร

๕. แผนงานในการดำเนินงาน

ดังตารางที่แนบ

๔.๑ แผนงานด้านกฎหมายหรือเงื่อนไขในการอนุญาตให้บุคคลเข้าเป็นพื้นที่เขตอนุรักษ์ ป่าชุมชนบ้านโป่งคำ

เป้าหมาย : ชุมชนมีกฎหมาย หรือกฎระเบียบป่าชุมชน หรือเงื่อนไขในการอนุญาตให้บุคคลเข้าเป็นพื้นที่เขตอนุรักษ์ ป่าชุมชนบ้านโป่งคำ

กลยุทธ์ : เสริมสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง และชุมชนในการกำหนดเงื่อนไขในการอนุญาตให้บุคคลเข้าเป็นพื้นที่เขตอนุรักษ์ให้มีประสิทธิภาพ และเหมาะสม

กับพื้นที่เขตอนุรักษ์ ป่าชุมชนบ้านโป่งคำ

ตัวชี้วัด : เอกสารเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายหรือเงื่อนไขในการอนุญาตให้บุคคลเข้าเป็นพื้นที่เขตอนุรักษ์ ป่าชุมชนบ้านโป่งคำ

มาตรการ	แนวทางปฏิบัติ/กิจกรรม	หน่วยงานหลัก/ร่วม	งบประมาณ (บาท)		
			๒๕๕๖	๒๕๕๗	๒๕๕๘
มาตรการ ๑ ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดกฎระเบียบและเงื่อนไขในการอนุญาตให้บุคคลเข้าไปในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านโป่งคำ	<p>๑. ประสานความร่วมมือกับองค์กร หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน กลุ่มองค์กรชุมชนและองค์กรอิสระในพื้นที่</p> <p>๒. จัดตั้งคณะทำงานทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องและมีความสอดคล้องกับกิจกรรมการดำเนินงานตามแผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรและบริเวณถิ่นกำเนิดของสมุนไพรในระดับพื้นที่ และระดับจังหวัด</p> <p>๓. จัดเวทีประชาคมหมู่บ้านชุมชนบ้านโป่งคำ และชุมชนใกล้เคียงที่มีส่วนได้ส่วนเสียในการเข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชุมชนเพื่อร่วมกันกำหนดเงื่อนไขในการอนุญาตให้บุคคลเข้าไปในเขตพื้นที่ป่าชุมชนบ้านโป่งคำ (๘๐๐ คน) ๔ หมู่บ้าน (ห้วยไฮ ศรีบุญเรือง น้ำโสง โป่งคำ)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - มูลนิธิส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน (วัดโป่งคำ) - ชุมชนบ้านโป่งคำ - เครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดน่าน - สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) - องค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งพงษ์ - สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดน่าน - สำนักงานสาธารณสุขอำเภอสันติสุข - โรงพยาบาลสันติสุข 	๑๕๐,๐๐๐	๑๕๐,๐๐๐	๑๕๐,๐๐๐
มาตรการ ๒ สร้างความรู้ความเข้าใจแก่สาธารณชนเกี่ยวกับกฎหมายกฎระเบียบหรือเงื่อนไขในการอนุญาตให้บุคคลเข้าเป็นพื้นที่เขตอนุรักษ์ ตามแผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรและถิ่นกำเนิด	<p>๑. จัดทำเอกสารหรือคู่มือเกี่ยวกับกฎหมายหรือเงื่อนไขในการอนุญาตให้บุคคลเข้าไปในพื้นที่เขตอนุรักษ์ เพื่อเผยแพร่แก่สาธารณชนผ่านสื่อต่างๆ (๘๐๐ เล่ม)</p> <p>๒. การเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ข่าวสาร เอกสารหรือคู่มือเกี่ยวกับกฎหมายหรือเงื่อนไขในการอนุญาตให้บุคคลเข้าไปในพื้นที่เขตอนุรักษ์ ตลอดจนความรู้ความเข้าใจในด้านต่างๆ ที่สอดคล้องกับแผนจัดการพื้นที่อนุรักษ์ โดยผ่านสื่อต่างๆ ที่เหมาะสมกับพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย ผ่านช่องทางวิทยุชุมชน เว็บไซต์ชุมชนต่างๆ</p>	<ul style="list-style-type: none"> - สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดน่าน - สำนักทรัพยากรป่าไม้ที่ ๒ จ.เชียงราย 	๑๕๐,๐๐๐	๕๐,๐๐๐	๕๐,๐๐๐

เป้าหมาย : สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ และส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของนักศึกษาที่เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ จังหวัดปทุมธานี

กลยุทธ์ : ส่งเสริมพัฒนาความร่วมมือและประสานงานระหว่างส่วนราชการที่เกี่ยวข้องและชุมชนในการกำหนดวิธีการจัดการด้านอนุรักษ์ ขอบเขตหน้าที่และความรับผิดชอบในการ

คุ้มครองสมุนไพรและบริเวณถิ่นกำเนิดสมุนไพร

ตัวชี้วัด : วิธีการการอนุรักษ์สมุนไพรและบริเวณถิ่นกำเนิดสมุนไพรที่เหมาะสม อย่างน้อย ๑ วิธีการ

มาตรการ	แนวทางปฏิบัติกิจกรรม	หน่วยงานหลัก/ร่วม	งบประมาณ (บาท)		
			๒๕๕๖	๒๕๕๗	๒๕๕๘
มาตรการ ๑ สร้างแรงจูงใจและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนในการคุ้มครองสมุนไพรและบริเวณถิ่นกำเนิดของสมุนไพร	๑. เสริมสร้างความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์สมุนไพรและบริเวณถิ่นกำเนิดในพื้นที่เป้าหมายโดยอาศัยสื่อวิทยุชุมชน/ประชาสัมพันธ์ ๒. จัดตั้งกลุ่มเยาวชน/องค์กรเครือข่ายชุมชนในการอนุรักษ์และคุ้มครองสมุนไพรในเขตพื้นที่อนุรักษ์ (๕๐ คน) ประชุม ๒ ครั้ง/๒๕๕๖ ๓. จัดกิจกรรมอบรม หรือศึกษาดูงานด้านการอนุรักษ์สมุนไพร การถ่ายทอดความรู้ และการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในด้านต่างๆ ปีละ ๑ ครั้ง /๓๐ คน	- มูลนิธิส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน (วัดโป่งคำ) - ชุมชนบ้านโป่งคำ - เครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดน่าน - สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) - องค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งพางค์ - สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดน่าน - สำนักงานสาธารณสุขอำเภอสันติสุข - โรงพยาบาลสันติสุข - สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดน่าน - สำนักทรัพยากรป่าไม้ที่ ๒ จ. เชียงราย	๑๕๐,๐๐๐	๑๗๐,๐๐๐	๑๗๐,๐๐๐
มาตรการ ๒ กำหนดขอบเขตพื้นที่คุ้มครองสมุนไพรในพื้นที่เขตอนุรักษ์อย่างชัดเจน	๑. ชุมชน ส่วนราชการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ร่วมกันสำรวจสภาพพื้นที่ป่า การใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนและกำหนดขอบเขตพื้นที่คุ้มครองสมุนไพรในพื้นที่ เขตอนุรักษ์ ๒. จัดทำป้ายสัญลักษณ์บอกขอบเขตพื้นที่ ไม่มองเห็นอย่างชัดเจน ๓. จัดทำป้ายแจ้งกฎหมาย กฎระเบียบ หรือเงื่อนไขการอนุญาตให้บุคคลเข้าใช้พื้นที่เขตอนุรักษ์ (๔ จุด)		๑๐๐,๐๐๐	๒๐,๐๐๐	๒๐,๐๐๐
มาตรการ ๓ การอนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพรและบริเวณถิ่นกำเนิดของสมุนไพร	๑. การจัดทำเส้นทางศึกษาเรียนรู้พืชสมุนไพรในพื้นที่เขตอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านโป่งคำ ๒. เพาะขยายพันธุ์สมุนไพรหายาก/ใกล้สูญพันธุ์ เพื่อนำไปปลูกคืนป่า ๓. สนับสนุนการเพาะขยายพันธุ์พืชสมุนไพรในชุมชน ๔. การตรวจประเมินในพื้นที่เขตอนุรักษ์		๒๐๐,๐๐๐	๒๐๐,๐๐๐	๒๐๐,๐๐๐
มาตรการ ๔ การถ่ายทอดองค์ความรู้และการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรอย่างยั่งยืน	๑. สร้างแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาด้านสมุนไพรของชุมชน ๒. จัดทำหลักสูตรท้องถิ่น และเอกสารเพื่อการศึกษารายรู้ด้านสมุนไพร		๑๓๐,๐๐๐	๑๓๐,๐๐๐	๑๓๐,๐๐๐

เป้าหมาย : จัดทำและพัฒนากระบวนข้อมูลของชุมชนไพร่และบริเวณถิ่นกำเนิดชุมชนไพร่ในพื้นที่เขตอนุรักษ์ ป่าชุมชนบ้านโป่งคำ
 กลยุทธ์ : ส่งเสริมสมรรถนะและพัฒนาศักยภาพแก่ส่วนราชการและบุคลากรที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องและสร้างแรงจูงใจในการสำรวจและศึกษาวิจัยชุมชนไพร่และบริเวณถิ่นกำเนิดชุมชนไพร่
 ตัวชี้วัด : ๑. ฐานข้อมูลทะเบียนชุมชนไพร่ ในพื้นที่เขตอนุรักษ์ ป่าชุมชนบ้านโป่งคำ ทั้งในเชิงภูมิปัญญาท้องถิ่นและเชิงวิทยาศาสตร์

๒. สำรวจชุมชนไพร่และถิ่นกำเนิดอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง

มาตรการ	แนวทางปฏิบัติ/กิจกรรม	หน่วยงานหลัก/ร่วม	งบประมาณ (บาท)		
			๒๕๕๖	๒๕๕๗	๒๕๕๘
มาตรการ ๑ สำรวจและศึกษาวิจัยชุมชนไพร่และบริเวณถิ่นกำเนิดชุมชนไพร่	๑. สำรวจและศึกษาความหลากหลายของพืชสมุนไพรในพื้นที่เขตอนุรักษ์ ป่าชุมชนบ้านโป่งคำ ๒. จัดทำบัญชีรายชื่อ สรรพคุณของสมุนไพร(ตามภูมิปัญญาท้องถิ่น) รูปภาพและระบุถิ่นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติ ๓. สำรวจปริมาณการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรของคมนในชุมชน	- มูลนิธิส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน (วัดโป่งคำ) - ชุมชนบ้านโป่งคำ - เครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดน่าน - สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) - องค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งพงษ์ - สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดน่าน - สำนักงานสาธารณสุข อำเภอ สันติสุข - โรงพยาบาลสันติสุข	๖๐,๐๐๐	๖๐,๐๐๐	๖๐,๐๐๐
มาตรการ ๒ เสริมสร้างความรู้ความเข้าใจแก่เยาวชน ประชาชน และผู้สนใจทั่วไป เพื่อสร้างจิตสำนึกให้ตระหนักในคุณค่าของชุมชนไพร่	๑. จัดกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านสมุนไพรในกลุ่มหมอยาพื้นบ้านแต่ละชุมชน เพื่อให้เกิดเป็นเครือข่ายการเรียนรู้และใช้ประโยชน์จากสมุนไพร (๕๐ คน)	- สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดน่าน - สำนักทรัพยากรป่าไม้ที่ ๒ จ.เชียงราย	๓๐,๐๐๐	๓๐,๐๐๐	๓๐,๐๐๐
มาตรการ ๓ การพัฒนาระบบฐานข้อมูล	๑. จัดทำทะเบียนชุมชนไพร่		๕๐,๐๐๐	๕๐,๐๐๐	๕๐,๐๐๐

แผนงานตรวจสอบ ติดตาม และประเมินผลการทำงานเป็นงานและการบังคับใช้กฎหมาย

เป้าหมาย : การดำเนินงานเป็นไปตามแผนจัดการ และเกิดประสิทธิภาพในการบังคับกฎหมายหรือระเบียบที่เกี่ยวข้อง

กลยุทธ์ : จัดทำระบบติดตาม กำกับ ควบคุม และลดภาวะคุกคามที่มีผลกระทบต่อชุมชนไพรและบริเวณถิ่นกำเนิดชุมชนไพร

ตัวชี้วัด : ๑. มีระบบการติดตามกำกับผลการทำงานเป็นไปตามแผนจัดการตามความเหมาะสม เช่น ประชุมคณะกรรมการประสานความร่วมมือในการดำเนินงานตามแผนจัดการเพื่อคุ้มครอง ชุมชนไพร

๒. รายงานผลการประเมินการใช้แผนจัดการเพื่อคุ้มครองชุมชนไพร รายงานสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนไพรและบริเวณถิ่นกำเนิด

มาตรการ	แนวทางปฏิบัติ/กิจกรรม	หน่วยงานหลัก/ร่วม	งบประมาณ (บาท)		
			๒๕๕๖	๒๕๕๗	๒๕๕๘
มาตรการ ๑ ประเมินผลการทำงานตามแผนจัดการ เพื่อคุ้มครองชุมชนไพรและบริเวณถิ่นกำเนิด ชุมชนไพร	๑. ประชุมคณะกรรมการเพื่อติดตาม ตรวจสอบการดำเนินงานและประเมินสภาพชุมชนไพร ๒. รายงานผลการดำเนินงาน	- มูลนิธิส่งเสริมการเรียนรู้ชุมชน (วิถึโปงคำ) - ชุมชนบ้านโป่งคำ - เครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดน่าน - สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) - องค์การบริหารส่วนตำบลคูฝงษ์ - สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดน่าน - สำนักงานสาธารณสุขอำเภอสันติสุข - โรงพยาบาลสันติสุข - สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดน่าน - สำนักทรัพยากรป่าไม้ที่ ๒ จ. เชียงราย	๒๕,๐๐๐	๒๕,๐๐๐	๒๕,๐๐๐
มาตรการ ๒ ประเมินผลโครงการ เพื่อคุ้มครองชุมชนไพรและบริเวณถิ่นกำเนิด ชุมชนไพร และประเมินผลกระทบที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่	๑. ประเมินผลสถานการณ์ความสำเร็จและผลกระทบด้านต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นจากการ ประกาศใช้แผนจัดการเพื่อคุ้มครองชุมชนไพรและบริเวณถิ่นกำเนิดชุมชนไพรทุก ๑ ปี เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงแผนจัดการฯ ระยะเวลาต่อไป		๓๐,๐๐๐	๓๐,๐๐๐	๓๐,๐๐๐

ข้อมูลสมุนไพรและความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่

สมุนไพรที่สำรวจพบในพื้นที่ชุมชนบ้านโป่งคำ อ.สันติสุข จ.น่าน (ป่าชุมชน ป่ารอบชุมชน และในชุมชน) อยู่ในเขตป่าสงวนป่าแม่ น้ำ นาน ตะวัน ออก ตอนใต้ มีจำนวนสมุนไพรทั้งสิ้น ๒๐๙ ชนิด

๑. กรตน้ำ	๓๑. ขี้กาดง	๖๑. ชุมเห็ดเทศ	๙๑. บัวบก
๒. กระชายแดง	๓๒. ขี้เหล็ก	๖๒. ต้นหมี่	๙๒. บุกไข่
๓. กระชายดำ	๓๓. ขี้ไผ่	๖๓. ดับยาง	๙๓. ปลาไหลเผือก
๔. กระโดน	๓๔. เข็มขาว	๖๔. ด่าง	๙๔. ปิบ
๕. กระถิน	๓๕. เขียงผ่าซ้าง	๖๕. ดีหมี่	๙๕. เปล้าน้อย
๖. กระทงลาย	๓๖. คนทิสอ	๖๖. เตื่อปล้อง	๙๖. เปล้าหลวง
๗. กระทุงหมาบ้า	๓๗. คราม	๖๗. โดไม่รู้ล้ม	๙๗. โป่งสามสิบ
๘. กระบก	๓๘. ค้อนหมาขาว	๖๘. ตดหมูตดหมา	๙๘. ผักกูดขาว
๙. กระบือเจ็ดตัว	๓๙. คาวตอง	๖๙. ตองแตก	๙๙. ผักขี้เมา
๑๐. กระวาน	๔๐. คำแสด	๗๐. ต้อยตั้ง	๑๐๐. ผักคราดหัวแหวน
๑๑. กฤษณา	๔๑. เครือเดา	๗๑. ตะขบหิน	๑๐๑. ผักขี้ช้าง
๑๒. กล้ายติบ	๔๒. แคบ้าน	๗๒. ตะคร้ำ	๑๐๒. ผักเชียงดา
๑๓. กลอย	๔๓. แคบิด	๗๓. ตะแบกนา	๑๐๓. ผักปลั่ง
๑๔. ก้องแกบเครือ	๔๔. แคป่า	๗๔. ตับเต่าตัน	๑๐๔. ผักแปม
๑๕. ก้า ก้า	๔๕. งาดำ	๗๕. ตั้วขน	๑๐๕. ผักไผ่
๑๖. ก้างปลาเครือ	๔๖. งาม้อน	๗๖. ตั้วขาว	๑๐๖. ผักหนาม
๑๗. ก้างปลาแดง	๔๗. จั้วแดง	๗๗. ตุมกาขาว	๑๐๗. ผักหวานบ้าน
๑๘. กาหลง	๔๘. จั้วป่า	๗๘. เถาวัลย์ปูน	๑๐๘. ฝั่สีกุ
๑๙. กำจัดคัน	๔๙. จันขาว	๗๙. เถาย่านาง	๑๐๙. ฝาง
๒๐. กำลั้งข้างสาร	๕๐. จันทน์ผา	๘๐. เถาพันซ้าย	๑๑๐. ฝ้าย
๒๑. กำลั้งเสือโคร่ง	๕๑. จามจุรี	๘๑. ทองพันชั่ง	๑๑๑. ผื่นต้น
๒๒. กุ่มน้ำ	๕๒. จ้า	๘๒. นมสวรรค์	๑๑๒. พญาปล้องทอง
๒๓. เกล็ดปลาช่อน	๕๓. จินเจียะเหมาเยี่ย	๘๓. นางแย้มป่า	๑๑๓. พลับพลึง
๒๔. เก้ากำลั้งข้างสาร	๕๔. เจตมูลเพลิงขาว	๘๔. นิโครธ กร่าง	๑๑๔. พะยอม
๒๕. โกสน	๕๕. เจตมูลเพลิงแดง	๘๕. เนระพูสีไทย	๑๑๕. พันงุน้อย
๒๖. ขมิ้นชัน	๕๖. ชงโค	๘๖. เนียมหูเสือ	๑๑๖. เพกา
๒๗. ข่าป่า	๕๗. ชมพู่	๘๗. บอระเพ็ด	๑๑๗. เพชรสังฆาต
๒๘. ขามคั่ว	๕๘. ชะมวง	๘๘. บุกเปีย	๑๑๘. แพงพวยฝรั่ง
๒๙. ข้าวเม่านก	๕๙. ชะเอม (ไทย)	๘๙. ประดู่	๑๑๙. ฟ้าทะลายโจร
๓๐. ข้าวหลามดง	๖๐. ข้าวพุด	๙๐. ประยงค์เกลื่อน	๑๒๐. มหาหงส์

๑๒๑. มะกล่ำต้น	๑๔๖. ยอบ้าน	๑๗๑. สะเลียมหอม	๑๙๖. หวายขม
๑๒๒. มะกอก	๑๔๗. ยี่หระ	๑๗๒. สะแอะ	๑๙๗. ห้วยข้าวเย็น
๑๒๓. มะขม	๑๔๘. กระจับปักษ์	๑๗๓. สัก	๑๙๘. เหงือกปลาหมอ (ดอกสีม่วง)
๑๒๔. มะขี้อยอก	๑๔๙. รางจืด	๑๗๔. สันพร้าวหอม	๑๙๙. เหมือดจี่
๑๒๕. มะเขือเปราะ	๑๕๐. ลูกใต้ใบ	๑๗๕. สันโสก	๒๐๐. เหมือดโลด
๑๒๖. มะค่า	๑๕๑. เล็บเหยี่ยว	๑๗๖. สับประรด	๒๐๑. หัวหมู
๑๒๗. มะเคาะ	๑๕๒. เลียบ	๑๗๗. สาकुวิลาส สาคุ	๒๐๒. อบเชยเถา
๑๒๘. มะตูม	๑๕๓. วานทองใบม่วง	๑๗๘. สาบเสือ	๒๐๓. อ้อยแดง
๑๒๙. มะเดื่อยหิน	๑๕๔. วานมหากาฬ	๑๗๙. เสลดพังพอน	๒๐๔. อ้อยแสนสวน
๑๓๐. มะเดื่อหัว	๑๕๕. วานมหาเมฆ	๑๘๐. แสมสาร	๒๐๕. อินทนิลน้ำ
๑๓๑. มะนาวเมือง	๑๕๖. วานสาวหลง	๑๘๑. แสยก	๒๐๖. เอื้องหมายนา
๑๓๒. มะเฟือง	๑๕๗. วานหอม	๑๘๒. แสลงพันเถา	๒๐๗. ย่อม
๑๓๓. มะไฟ	๑๕๘. วานหางจระเข้	๑๘๓. หนุ่ชัดใบยาว	๒๐๘. ย่อสะพายควาย
๑๓๔. มะไฟจีน	๑๕๙. สบู่ดำ	๑๘๔. หนุ่ชัดหลวง	๒๐๙. มะเขือพวง
๑๓๕. มะระขี้นก	๑๖๐. สบู่แดง	๑๘๕. หนุ่ตื่นกา	
๑๓๖. มะรุม	๑๖๑. สบู่เลือด	๑๘๖. หนุ่ถอดบ้อง	
๑๓๗. มะละกอ	๑๖๒. สัมป่อย	๑๘๗. หนุ่ปากกิ้ง	
๑๓๘. มะแว้งต้น	๑๖๓. สมอไทย	๑๘๘. หนุ่พันงูขาว	
๑๓๙. มะหวด	๑๖๔. สมอพิเภก	๑๘๙. หนุ่ยายเภา	
๑๔๐. มะแะเลียด	๑๖๕. สลอด	๑๙๐. หนุ่หนดแมว	
๑๔๑. ม้ากระต๊อบโรง	๑๖๖. สลัดดา	๑๙๑. หนุ่เอ็นยัด	
๑๔๒. เม่าสร้อย	๑๖๗. ส่องฟ้าดง	๑๙๒. หนาดจืด	
๑๔๓. แมงลัก	๑๖๘. สะค้าน	๑๙๓. หนาด	
๑๔๔. โมกเครือ	๑๖๙. สะเดา	๑๙๔. หนุมาน ประสานกาย	
๑๔๕. ไมยราบ	๑๗๐. สะระแหน่	๑๙๕. หนี่เหม็น	

หมายเหตุ : ดำเนินการสำรวจและรวบรวมข้อมูลโดยสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) ร่วมกับ
ชุมชน ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๐ - ๒๕๕๕

๖.๑ สมุนไพรที่มีค่าต่อการศึกษาวิจัย จำนวน ๙ ชนิด ได้แก่

๑. ก้องแกบเครือ	๖. เถาย่านาง
๒. กำลั้งช้างสาร	๗. ส่องฟ้าตง
๓. กำลั้งเสือโคร่ง	๘. ห้วยาข้าวเย็น
๔. ขามควะ	๙. อินทนิลน้ำ
๕. ข้าวหลามตง	

๖.๒ สมุนไพรที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ จำนวน ๑๓ ชนิด ได้แก่

๑. กลอย	๘. ใผ่สีสุก
๒. ก้องแกบเครือ	๙. มะรุม
๓. ชิงดา	๑๐. มะแะเลียด
๔. ชี้อ้าย	๑๑. ม้ากระทืบโรง
๕. เนระพูสีไทย	๑๒. รวงจืด
๖. บุกเบีย	๑๓. หนุमानประสานกาย
๗. เปล้าน้อย	

๖.๓ สมุนไพรที่อาจจะสูญพันธุ์ จำนวน ๓๓ ชนิด ได้แก่

๑. กระทงลาย	๑๐. ชะมวง	๑๙. เม่าสร้อย	๒๘. สันโสก
๒. กระบก	๑๑. โตไม่รู้ล้ม	๒๐. เล็บเหยี่ยว	๒๙. แสลงพันเถา
๓. กล้วยต๊ิบ	๑๒. ตับเต่าตัน	๒๑. วานมหากาฬ	๓๐. หนาดจืด
๔. ก้องแกบเครือ	๑๓. ตูมกาขาว	๒๒. วานหอม	๓๑. ห้วยาข้าวเย็น
๕. กำลั้งช้างสาร	๑๔. เนระพูสีไทย	๒๓. สัมป่อย	๓๒. เหมือดจี
๖. กำลั้งเสือโคร่ง	๑๕. เปล้าหลวง	๒๔. สมอไทย	๓๓. ย่อสะพายควาย
๗. จ้า	๑๖. พันงุน้อย	๒๕. สมอพิเภก	
๘. ชงโค	๑๗. มะกล่ำตัน	๒๖. ส่องฟ้าตง	
๙. ชมพู่	๑๘. มะขี้ฮอก	๒๗. สะแอะ	

ภาคผนวก

ประมาณการงบประมาณในแผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรรในพื้นที่เขตนุรักษ์ (แผนระยะสั้น) เพิ่มเติม จำนวน ๒ แห่ง

พื้นที่/จังหวัด	มาตรการ/กิจกรรม/แนวทางปฏิบัติ	ประมาณการงบประมาณ		
		๒๕๕๖	๒๕๕๗	๒๕๕๘
พิจิตร ป่าชุมชนบ้านเขาพนมกว		๑,๓๕๐,๐๐๐		
แผนงาน ๑ ด้านกฎหมายหรือเงื่อนไขการอนุญาตฯ	- จัดทำคู่มือประชาสัมพันธ์/ประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ความรู้	๑๐๐,๐๐๐	๑๐๐,๐๐๐	๑๐๐,๐๐๐
แผนงาน ๒ ด้านอนุรักษ์และประสานความร่วมมือฯ	- จัดอบรมเยาวชน/แกนนำ/จัดทำทะเบียนรายชื่อสมุนไพรร	๑๐๐,๐๐๐	๑๐๐,๐๐๐	๑๐๐,๐๐๐
แผนงาน ๓ ด้านสำรวจและศึกษาสมุนไพรฯ	- สำรวจ/ศึกษาพืชสมุนไพร/จัดทำฐานข้อมูลสมุนไพร	๑๕๐,๐๐๐	๑๕๐,๐๐๐	๑๕๐,๐๐๐
แผนงาน ๔ ด้านติดตาม ตรวจสอบ ประเมินผล	- จัดตั้งคณะทำงานประเมินผล/จัดทำรายงานผลการดำเนินงาน	๑๐๐,๐๐๐	๑๐๐,๐๐๐	๑๐๐,๐๐๐
รวม		๔๕๐,๐๐๐	๔๕๐,๐๐๐	๔๕๐,๐๐๐

พื้นที่/จังหวัด	มาตรการ/กิจกรรม/แนวทางปฏิบัติ	ประมาณการงบประมาณ		
		๒๕๕๖	๒๕๕๗	๒๕๕๘
บ้าน ป่าชุมชนบ้านโป่งคำ ในเขตป่าสงวนป่าแม่ น้ำน่านตะวันออกตอนใต้		๒,๘๘๕,๐๐๐		
แผนงาน ๑ ด้านกฎหมายหรือเงื่อนไขการอนุญาตฯ	- ประสานความร่วมมือร่วมกับองค์กร/จัดตั้งคณะทำงาน/จัดเวทีประชุม	๓๐๐,๐๐๐	๑๕๐,๐๐๐	๑๕๐,๐๐๐
แผนงาน ๒ ด้านอนุรักษ์และประสานความร่วมมือฯ	- จัดตั้งกลุ่มเยาวชน/องค์กรเครือข่ายชุมชน/จัดกิจกรรมอบรม ศึกษาดูงาน	๕๘๐,๐๐๐	๕๒๐,๐๐๐	๕๒๐,๐๐๐
แผนงาน ๓ ด้านสำรวจและศึกษาสมุนไพรฯ	- จัดทำบัญชีรายชื่อสมุนไพร/จัดกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านสมุนไพร	๑๔๐,๐๐๐	๑๔๐,๐๐๐	๑๔๐,๐๐๐
แผนงาน ๔ ด้านติดตาม ตรวจสอบ ประเมินผล	- ประชุมคณะกรรมการเพื่อติดตาม/ประเมินผลการดำเนินงาน	๕๕,๐๐๐	๕๕,๐๐๐	๕๕,๐๐๐
รวม		๑,๐๗๕,๐๐๐	๙๐๕,๐๐๐	๙๐๕,๐๐๐

๗) ระเบียบกรมป่าไม้ ว่าด้วยการกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขในการใช้พื้นที่สถานที่ เป็นสถานที่ปฏิบัติงานหรือเพื่อประโยชน์อย่างอื่นของส่วนราชการหรือองค์การของรัฐ ภายในเขตป่าสงวน แห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๘ (ตามมาตรา ๑๓ ทวิ)

๘) ระเบียบกรมป่าไม้ ว่าด้วยการอนุญาตให้เข้าทำประโยชน์หรืออยู่อาศัย ภายในเขตป่าสงวน แห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๘ (ตามมาตรา ๑๖)

๙) ระเบียบกรมป่าไม้ ว่าด้วยการอนุญาตให้กระทำการเพื่อประโยชน์ในการศึกษาหรือวิจัย ทางวิชาการ ภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๘ (ตามมาตรา ๑๗)

๑๐) ระเบียบกรมป่าไม้ว่าด้วย การใช้ประโยชน์เกี่ยวกับเรื่องการเข้าไป การผ่าน หรือการใช้ทาง และการนำ หรือปล่อยสัตว์เลี้ยงภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๘ (ตามมาตรา ๑๘)

๑๑) ระเบียบกรมป่าไม้ว่าด้วย การอนุญาตให้ทำการปลูกสร้างสวนป่าหรือปลูกไม้ยืนต้นภายในเขต ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๘ (ตามมาตรา ๒๐)

๑๒) ระเบียบกรมป่าไม้ ว่าด้วย การเข้าไปศึกษา หรือวิจัยทางวิชาการในพื้นที่ป่าไม้ พ.ศ. ๒๕๔๒